Problemi sjevernog Jadrana 8 (2003), str. 73-106

UDK 272-772-726.2Flapp,I.(497.571)"18/19"
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 28. 02. 2001.
Prihvaćeno za tisak: 04. 11. 2003.

POREČKO – PULSKA BISKUPIJA U VRIJEME BISKUPA IVANA FLAPPA (1885. – 1912.)

Stipan Trogrlić
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar Zagreb

U članku se, u kontekstu širih društvenih zbivanja, analiziraju crkveno vjerske prilike u porečko – pulskoj biskupiji u vrijeme biskupa Ivana Flappa (1885. – 1912.). Nastojanja biskupa Flappa da čvrstom rukom i dosljednom primjenom zakona sredi unutarcrkvene prilike imala su protuučinak: rubna biskupija rubne austrijske pokrajine postaje na crkvenom planu rijetko nemirno područje. Istarske podjele nacionalnog idejnog i socijalnog karaktera prelamaju se kroz crkvenu praksu, no isto tako i crkvena praksa utječe na cjelokupnu društvenu zbilju.

UVOD

Općepoznata činjenica o međusobnoj uvjetovanosti i isprepletenosti "svetog" i "svjetovnog" te njihovom slijevanju u isti tijek društvenih zbivanja, jasno je izražena i dobro se može pratiti na području porečko – pulske biskupije u vrijeme biskupa Ivana Flappa (1885. – 1912.).

U hijerarhijski strogo strukturiranoj organizaciji kao što je Crkva presudan utjecaj na unutarcrkvena zbivanja na razini mjesne Crkve (biskupije) imao je biskup. Nakon "slavenskog nacionalista" Jurja Dobrile i umjerenog slavenofila Ivana Glavine na čelo porečko – pulske biskupije dolazi Talijan iz Kormina (Cormons) u Furlaniji, poznat prije biskupskog imenovanja kao dosljedni branitelj "nepromjenjivog latiniteta Crkve" što mu je pribavilo nepodijeljene simpatije i podršku talijanskih liberala.

Osnovna karakteristika Flappova dvadesetsedmogodišnjeg upravljanaj porečko-pulskom biskupijom su neprestani sporovi s hrvatskim i slovenskim svećenstvom oko uporabe staroslavenskog i narodnog (hrvatskog) jezika u liturgiji. Kao kabinetski intelektualac (profesor povijesti i kanonskog prava) Istru je poznavao samo iz knjiga i to talijanskih autora za koje je Istra mirna "terra italianissima" koju od Dobrilina vremena uznemiruju hrvatski i slovenski popovi politikanti ("poeti Croati e Cragnzi politicanti")

Polazeći od takvih informacija i na glagoljicu je gledao kao na sredstvo slavenske političke propagande. Ako ovome dodamo da je formalno-pravno gledano bio u pravu jer su iza njega stajali dekreti Svete Stolice, onda ne treba čuditi biskupova oštrina i do-

sljednost u provođenju mjera protiv staroslavenske liturgije. I sam će u jednom trenutku priznati kako je za mnoge nesporazume krivo njegovo pastoralno neiskustvo. Kada se pokušao približiti hrvatskim vjernicima držeći propovijedi i ispitivanje vjeroučenika na hrvatskom jeziku izazvao je bijes talijanskih vjernika.

Mišljenje jednog talijanskog svećenika kako biskup Flapp *"nije tako zločest čovjek da možda mrzi Slavene – već on je rođen u staro ono vrijeme presudi proti Slavenima u Istri i drži kad se zaviče `Evviva l`Istria Italiana` da je time sve riješeno. S druge strane biskup želi živjeti u miru s gospodom u Poreču"*,[1] načelno, izgleda veoma blizu istini.

Najveći dio hrvatskog svećenstva svjestan je da jezično-liturgijske odredbe nisu dogmatsko-teološko nego pastoralno pitanje, nastavio je, unatoč biskupovim zabranama, s dotadašnjom praksom, zbog čega je nekima uskraćeno pravo obavljanja svećeničkih poslova (suspensio a divinis), drugi su često premještani, dok su treći čitavi ili najveći dio svećeničkog vijeka proveli kao kapelani ili upravitelji župa, ne domogavši se nikada sigurne i unosnije župničke službe. Kanonička mjesta u Poreču i Puli, te položaji u kuriji popunjavani su gotovo isključivo Talijanima.

Ipak bilo bi pogrešno idealizirati istarskog hrvatskog svećenika, kad je u pitanju njegov odnos prema biskupu-ordinariju, kojemu je u času ređenja obećavao poslušnost, a demonizirati biskupa. Međusobno nepovjerenje iskopano već na početku, tijekom vremena samo se produbljivalo.

U mjeri u kojoj je biskup nastojao disciplinirati svećenstvo ne samo kad je u pitanju liturgija, u toj mjeri svećenici su nastojali izmigoljiti, a ponekad se i otvoreno suprostaviti biskupovim odlukama. Tako su i biskup i svećenici bili frustrirani: prvi jer je vidio da ga dio klera ne samo ne prihvaća nego i napada, a drugi jer je bio izložen stalnom strogom nadzoru biskupa iza čega su znale slijediti mjere s posljedicama za golu egzistenciju.

Obični vjernik teško se snalazio u situaciji unutarcrkvenih prijepora i nejasnoća. Dolazak svećenika Talijana koji su slabo ili nikako poznavali njihov jezik, a onda nisu mogli ni poštivati njihovu kulturno-vjersku tradiciju, za hrvatske je vjernike najčešće bio prvi korak u udaljavanju od crkve, daljnji korak izazvalo je administrativno-sudsko utjerivanje podavanja od strane njihovih župnika.

Katolički aktivizam u smislu organiziranog nastupa katolika, bilo na političkom bilo na socijalnom planu, nije bio jača strana istarskog katolicizma u vrijeme biskupa Flappa. Takvom stanju dijelom je pridonijela i biskupova tradicionalna pastoralna orijentacija koja je s nepovjerenjem gledala na ulazak katolika u društveno političku arenu.

1. POREČKO – PULSKA BISKUPIJA (1828. – 1914.)

Bula " Locun beati Petri" (dalje: LBP) pape Lava XII. od 30. lipnja 1828. predstvlja najkrupniji zahvat u upravno-teritorijalni ustroj katoličke crkve u Dalmaciji i Istri sve do

[1] "Naša sloga", 16. travnja 1908., 2.

naših dana. Odlukom LBP ukinuti su *"naslovi, ime, narav bit, cijelo sadašnje stanje biskupija i katedralnih kaptola Korčule, Nina, Skradina, Stona, Trogira u Dalmaciji, a isto tako Osora, Raba i Novigrada na Jadranskoj obali"*.[2] (tj. u austrijskoj pokrajini Istri, op. aut). Ukidanje novigradske biskupije predviđeno je tek nakon smrti njenog biskupa grofa Teodora Balbija. Koparska, pulska i makarska biskupija proglašene su "sačuvanima" ali i "zauvijek ujedinjenim i priključenim" – Koparska tršćanskoj, pulska porečkoj, a makarska splitskoj. Crkve priključenih biskupija, sada kao sustolnice (konkatedrale) sačuvale su svoje kaptole koji su imali isti broj časti[3] i kanonikata.

Za izvršitelje bule papa je imenovao goričkog biskupa Josipa Walandu i ljubljanskog Antuna Alojzija Wolfa. Kada je 11. listopada 1829. bula dobila i "placitum-regium" – odobrenje "njegovog carskog i kraljevskog veličanstva" Franje I., moglo se pristupiti provođenju njenih odredaba.

Ukinute osorska i rapska biskupija pripale su krčkoj biskupiji, dok je novigradska, po smrti biskupa Teodora Balbija, pripala tršćansko-koparskoj biskupiji kojoj je uz to dodijeljeno 11 župa porečke biskupije: Buzet, Roč, Sovinjak, Lanišće, Draguć, Hum, Račice, Vrh, Grimalda, Zamask i Zrenj, te župa Prosek iz goričke biskupije. Tri istarske biskupije: tršćansko-koparska, porečko-pulska i krčka bile su u organizacijsko-pravnom pogledu dio triju različitih (nadređenih) crkvenih područja. Prva je ostala izravno ovisna o Apostolskoj Stolici, druga je podložna patrijarhatu u Veneciji dok je treća kao sufraganska bisupija bila dio zadarske metropolije.[4] Godine 1830. tri istarske biskupije i ljubljanska okupljene su u novoformiranu goričku metropoliju.

Udar protiv kanonika ukinutih biskupija ublažen je time što su neki katedralni kaptoli postali zborni kaptoli[5], čime su dotadašnji kanonici sačuvali svoje posjede a time i prihode.

Razlozi za donošenje bule mogu se podijeliti u 3 grupe: religiozno-pastoralni, financijski i nacionalno-politički. U samoj buli navode se pastoralni razlozi: biskupije, kaptoli i sjemeništa u Dalmaciji i Istri nalaze se u dosta lošem stanju, zbog velikog broja biskupija mnoge su godinama bile bez biskupa pa se smatra da je to dovoljan razlog za smanjivanje broja biskupija. Zapravo bila je dio šire akcije protiv jozefinizma koje je potaknuo

---

2 Karlo JURIŠIĆ, Bula pape Lava XII. "Mjesto blaženog Petra" i Crkva u Hrvatskoj danas, *Kačić, Zbornik Franjevačke provincije Presvetog Otkupitelja*, III./ 1970., str. 104.

3 U kaptolska počasna mjesta ubrajali su se mjesta prepozita, arhiđakona i dekana. U nekim manjim biskupijama – primjerice u porečko-pulskoj i krčkoj nije bilo časti arhiprezbitera.

4 S obzirom da je predmet ovoga rada položaj katoličke crkve u porečko-pulskoj biskupiji koja je tada dio istarske Crkve, šire su obrazložene posljedice LBP samo na području austrijske pokrajine Istre. Službeni naziv za Istru tada je bio Markgrofovija Istra. Osim nekadašnjeg austrijskog i mletačkog dijela Istre obuhvaćala je i kvarnerske otoke: Krk, Cres, Lošinj, Susak, Vele i Male Srakane.

5 Pri katedralama i konkatedralama postojali su zborovi kanonika koji su sačinjavali katedralni odnosno konkatedralni kaptol. U redovnim prilikama kaptol je imao savjetodavnu ulogu u upravljanju biskupijom. Kaptoli pri drugim (običnim) crkvama zvali su se zborni kaptoli, oni su obično upravljali župom.

prethodnik Lava XII., Pio VII. Prilikom posjete cara Franje I. Rimu Pijo VII. mu je predao više spomenica uperenih protiv modela državne crkve u Austriji. Nastavljajući akcije svoga predšasnika Lav XII. moli i očekuje pomoć Franje I. u provođenju mjera kojima je konačni cilj poboljšanje crkveno-vjerskog života.[6] Iz kuta državnih interesa i druga dva razloga imala su i te kakvu težinu. Smanjenjem broja nadbiskupa, biskupa i drugih crkvenih dostojanstvenika smanjeni su državni izdaci za vjersku zakladu iz koje se plaćalo ili potpomagalo biskupe kao visoke državne službenike. A ukidanje splitske i dubrovačke nadbiskupije, uzdizanje zadarske biskupije na razinu nadbiskupije (metropolije) te u određenom smislu podvrgavanjem splitsko-makarske, šibenske, hvarske, dubrovačke i kotarske, kao sufraganskih, zadarskoj nadbiskupiji bile su na tragu austrijske politike razbijanja svih nastojanja koji bi vodili integracije hrvatskog naroda i prostora. U tom smislu razumljiva je austrijska podrška talijanskoj manjini u Dalmaciji i Istri kao protuteži hrvatskim integracijskim željama i zahtjevima.

Područje porečko-pulske biskupije obuhvaćalo je zapadnu obalu Istre od Pule do ušća rijeke Mirne. Dolinom Mirne do nešto zapadnije od Motovuna išla je sjeverna granica, odatle se prema Sv. Lovreču spuštala istočna granica, a onda od Sv. Lovreča preko Kanfanara na Plomin nastavljala se sjeverna granica. Cijelom dužinom granična je crta dijelila porečko-pulsku od tršćansko-koparske biskupije.

Teritorijalni okvir Biskupije određen bulom LBP ostao je isti sve do završetka II. svjetskog rata a formalno-pravno sve do 1977. kada je papa Pavao VI. bulom "Primis saeculi" (Prvih stoljeća) područje Pazinske apostolske administrature priključio porečko-pulskoj biskupiji.[7] I podjela na 7 dekanata:[8] porečki, motovunski, rovinjski, kanfanarski, pulski, vodnjanski i labinski, osim sitnih korekcija, nije se mijenjala koz čitavo 19. i početak 20. st.[9] Broj župa[10] unutar pojedinih dekanata kretao se od 2 (u rovinjskom) do 13 (u pulskom i motovunskom).

Godine 1835. u biskupiji je živjelo 54 381 katolika, župa je bilo 55 od čega 2 katedralne i 10 zbornih (parochie collegiate). Radilo se o župama koje su vodili zborni kaptoli.[11] Unutar

6 Pismo pape Lava XII. caru Franji I. Rim 6 srpnja 1828. U F. ENGEL-JANOSSI, *Die politische Korrespondenz Papste mit den ostereichischen Kaisern* 1804 – 1918. Uerlog Herold, Wien, Munchen, 1964., 187-189.

7 Radilo se o nekadašnjem dijelu tršćansko-koparske biskupije (umaški, novigradski, oprtaljski, buzetski, kršanski, pićanski i pazinski dekanat) koji su nakon 2. svjetskog rata priključeni Republici Hrvatskoj.

8 Dekanat. Prema Codex iuris canonici (CIC) (Zakonik kanonskog prava) biskup-ordinarij teritorij svoje biskupije dijeli na područja koja obuhvaćaju više župa. Ta područja zovu se dekanati, na čelu kojih su dekani koje imenuje biskup. Kanoni 445.-450. preciziraju prava i dužnosti dekana prema župnicima dekanata kao i prema ordinariju. Usp.: *Zakonik cerkvenega prava*, prevedel dr. Alojzije Odar, Ljubljana 1944., 186-188.

9 Od 1842. do 1858. kanfanarski je dekanat bio u sastavu rovinjskoga.

10 Župa – dio biskupije s vlastitim teritorijem, odgovarajućim brojem vjernika i vlastitim duhovnim pastirom. Usp. Zakonik Cerkvenega prava, n.dj., 91.

11 Poimenice to su bile župe: Sv.Lovreč (porečki dekanat), Motovun, Rovinj, Kanfanar, Svetvičenat i Bale (kanfanarski dekanat), Vodnjan, Barban (vodnjanski dekanat), Labin, Plomin (labinski dekanat)

nekih župa organizirane su ekspoziture[12]- ukupno 8, odnosno kooperature[13] – ukupno 5. Od ukupno 157 svećenika, njih 106 bili su pastoralci, katedralnih kanonika bilo je 7, kanonika u zbornim kaptolima 26, umirovljenih svećenika 7, druga (neodređena) zaduženja imala su 4 svećenika, a redovničkih svećenika – franjevaca opservanata venecijanske provincije sv. Franje u rovinjskom samostanu bilo je 7 plus 6 redovnika nesvećenika (laika). Zanimljivo jedina redovnička zajednica i jedini samostan tada u porečko-pulskoj biskupiji bio je spomenuti rovinjski.[14]

Od 55 župa najveći broj vjernika imala je župa mučenika Sv. Jurja i Sv. Eufemije u Rovinju (10.511) a najmanja Sv. Flora u Loborici (104) u pulskom dekanatu. Anticipirajući odluke austrijske biskupske sinode iz 1858. da župe ne bi trebale biti niti prevelike (ne preko 10.000 duša) niti premale (insto minores)[15] biskup Peteeni 1840. ukida samostalne župe Berkač (187 vjernika) i Kaldir (194 vjernika) i priključuje ih motovunskoj župi, a 1847. župe Frata i Vabriga priključuje župi Tar. Na tragu financijske racionalizacije započete bulom LBP, Petconi je od 1840. do 1843. ukinuo zborne kaptole u Svetvičentu, Balama, Sv. Lovreču Pazenatičkom, Kanfanaru, Vodnjanu i Plominu. Zadnje godine svoga biskupovanja 1857. Petconi je Kaštelir, do tada ekspozituru župe Vižinada, proglasio samostalnom župom.[16]

Iste 1857. godine na četiri teološka učilišta (bogoslovije): Gorica, Padova, Udine i Venecija studiralo je, spremajući se za svečenički poziv, 9 bogoslova porečko-pulske biskupije. Ređena su trojica novih svećenika, dvojica su umrla, pa se o nekom porastu broja svećenika ne može govoriti.[17]

Dvadeset godina kasnije tj. 1855. na teritoriju porečko-pulske biskupije bilo je 62 118 katolika, što je u odnosu na 1835. porast za 7 732 (ili u postotcima 12%). Navedeno povećanje bilo je posljedica isključivo prirodnog prirasta, jer nekih značajnijih migracijskih kretanja nije niti bilo. I dok se broj vjernika povećao za 12%, broj svećenika je opao za 12% (1835. – 157 svećenika, 1855. – 137), a to znači da se svećenički zbor svake godine smanjivao za jednog svećenika, što je opet otvaralo nove poteškoće u pastoralnom radu.

---

12 Ekspozitura – dio župe koja ima svoju posebnu crkvu i svećenika župnog pomoćnika koji u tom dijelu župe stalno boravi.

13 Kooperatura je služba povjerena kooperatorima koje slobodno imenuje ordinarij tamo gdje intenzitet pastoralnog rada nameće potrebu pomoći župnika. Usp. *Enciclopedia cattolica*, XII., TES – ZY, Citta del Vaticano, 1954., 1368.

14 *Stato del clero dell' unita diocesi di Parenzo e Pola alla fine dell' anno 1835.*, Dalla Tipografia di M. Weisr, Trieste, s.a.

15 *La Chiesa e la societa industriale* (1878. – 1922.), a cura di Elio Fuerriero e Anibale Zambarbieri, parte seccondo, Edizione Paoline, Milano, 1990., 129.

16 *Crkva u Istri, osobe, mjesta i drugi podaci porečke i pulske biskupije*, III. dopunjeno izdanje, (priredili: Marijan Bartolić i Ivan Grah). IKD Juraj Dobrila, Pazin 1999., 86., 106., 156. BOŽO MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga 1., IKD Juraj Dobrila, Pazin, 1991., 71.

17 *Stato del clero alla fine dell anno 1835. n.*dj.

Zapravo, kada je pastoralni rad trebalo intenzivirati zbog prodora atoističkog liberalizma i u istarske urbane sredine, taj rad je stagnirao zbog manjka svećenika. Stvar opadanja postaje sasvim razumljiva ako se ima u vidu podatak da je između 1836. i 1855. umro 91 svećenik dok je u istom razdoblju zaređeno 57 novih svećenika.[18]

Uoči imenovanja mons. Ivana Flappa porečko-pulskim biskupom (1884.) ova je biskupija imala 90 242 vjernika. Najkrupnije promjene doživljava Pula. Izgradnjom arsenala, i pretvaranjem ovog po malo čemu zapaženog istarskog grada u glavnu austrijsku vojnu luku, naglo raste broj vjernika katedralne župe u Puli, do 1935. jedine pulske župe. Npr. 1855. brojila je 1711 vjernika, a 1884. 18 456 i već duže vremena bila je najmnogoljudnija župa u biskupiji.[19] Priliv radnika u arsenal ne samo iz pulske okolice i Istre nego i iz Hrvatske i BiH otvarao je nova, do tada nepoznata pitanja pastoralnog rada. Bio je to priprosti seljački svijet kojemu je, dok je živio u svojoj seoskoj sredini, odlazak u crkvu bio ne samo religiozni čin nego i jedini oblik društvenog života. Sada po dolasku u grad u okruženju punom protuvjerskih ponuda počev od onih praktičnih – alkoholizam, prostitucija, kriminal, do teoretskih-negiranja vjere i Crkve nije odolio zamamnom zovu tih ponuda, a posljedice će biti raskid s Crkvom. S druge pak strane kod kleričkog dijela Crkve (biskup i svećenici) nije bilo sluha za novu društvenu zbilju. Pastoralni rad i dalje je ostao intimističko-pobožnjački i pomalo fobičan prema okruženju sve neraspoloženijem prema kršćanskim moralnim i vjerskim zaradama.

U vrijeme biskupa Flappa stanje je biskupije, statistički promatrano bilo slijedeće:

Broj vjernika po dekanatima*

	1884.	1894.	1904.	1914.	1884.-1914.
Porečki	10 551	13 008	15 443	19 306	+ 83%
Rovinjski	13 604	14 020	14 978	16552	+ 22%
Kanfanarski	5 729	5 508	6 338	7 669	+ 21%
Motovunski	11 177	12 863	14 650	17 416	+ 56%
Pulski	24 437	31 416	40 497	54 491	+ 204%
Vodnjanski	14 011	14 744	14 491	17 238	+ 19%
Labinski	10 733	12 122	13 015	14 006	+ 30%
Ukupno	90 242	103 681	119 412	147 578	+ 85%

Nastavio se trend pada broja svećenika. Godine 1884. biskupija je imala 117 svećenika od čega je 76 bilo pastoralaca (in cura animarum). Zbog toga je od 50 župa 10 bilo

[18] *Status personalis et localis dioecesis Paarentinae et Polensis initio anni* 1875. Typographia Antonii Coana, Rubini s.a; *Necrologium cleri saecularis et regularis unitarum dioeceseos Parentinae, et Polensis ab anno* 1833 – 1915., Caroli Priora. Justinapoli 1915.

[19] *Statur personalis et localis unitarum dioeceseon Parentinae et Polensis initio anni bissextilis* 1884., Typographia Cajetani Coana, Parentii, s.a.

praznih (vacant) bez svećenika, od 9 kapelanija 4 nisu imale kapelana, a od 30 kooperatura 11 ih je bilo bez kooperatora.[20]

Broj mladomisnika	Broj umrlih svećenika 1884. – 1914.		Mladomisnici 1884-1914. po župama rođenja		Mladomisnici 1884.-1914. rođeni izvan biskupije	
1884.	2	3	ROVINJ	11	TRENTO	16
1885.	3	4	VODNJAN	7	SLOVENIJA	11
1886.	2	4	PULA	5	MORAVSKA	7
1887.	3	6	LABIN	4	DALMACIJA	7
1888.	4	3	POREČ	3	KRČKA BISK.	7
1889.	5	3	BALE	3	ČEŠKA	6
1890.	5	3	MOTOVUN	3	ITALIJA	5
1891.	3	–	JURŠIĆI	1	MAĐARSKA	5
1892.	5	3	KAŠTELIR	1	TRŠĆANSKA BIS.	3
1893.	7	5	FUNTANA	1	GORICA	2
1894.	6	3	SV. NEDELJA (MOT)	1	HRVATSKA	3
1895.	5	5	SV. LOVREČ (PAZ)	1	ŠLESKA	1
1896.	6	4	MUTVORAN	1	BOSNA	2
1897.	3	3	SV. LOVREČ (LAB)	1	TIROL	1
1898.	4	4	VIŠNJAN	1	**UKUPNO**	**75**
1899.	4	4	NOVA VAS	1		
1900.	3	6	SVETVIČENAT	1		
1901.	5	4	VIŽINADA	1		
1902.	2	5	BARBAN	1		
1903.	1	2	PLOMIN	1		
1904.	9	2	BAČVA	1		
1905.	4	4	MEDULIN	1		
1906.	4	7	**UKUPNO**	**51**		
1907.	4	3				
1908.	6	2				
1909.	3	3				
1910.	5	2				
1911.	3	2				
1912.	6	1				
1913.	3	1				
1914.	1	3				
UKUP.	**126**	**104**				

[20] Isto.

- Podaci u tablicama preuzeti su iz Status personalis et localis unitarum dioeceseon Parentinae et Polensis razna godišta. Zadnja godina je 1914. a ne 1912. (godina Flappove smrti) radi ujednačavanja praćenja desetogodišnjeg ciklusa

U gradskim župama ujedno središtima dekanata živjelo je 1904. godine 61 623 vjernika, (i 52% od ukupnog broja vjernika). U tom smislu najkarakterističnija je župa pulske katedrale u kojoj je 1901. živjelo 30 000 vjernika civila i 8 000 vjernika vojnika (31% ukupnog broja vjernika biskupije). U gornju tablicu nisu ubrajani vjernici vojnici kojih je od 1894. u Puli bilo 8 000 a 1914. čak 19 000.

Broj svećenika po dekanatima

Dekanat	1884.	1894.	1904.	1914.	1884.-1914.
1. Porečki	18	17	21	28	+ 55,55%
2. Rovinjski	23	22	17	21	– 8,60%
3. Kanfanarski	4	5	5	7	+ 75,00%
4. Motovunski	17	19	20	21	+ 23,52%
5. Pulski	24	32	34	45	+ 87,50%
6. Vodnjanski	14	16	13	16	+ 14,28%
7. Labinski	8	9	9	9	+ 12,50%
Svećenici izvan biskupije	9	7	16	22	+ 144,44%
Ukupno	117	127	135	169	44,44%

Svećenici izravno uključeni u pastoralni rad

Dekanat	1884.	1894.	1904.	1914.	1884.-1914.
1. Porečki	14	12	13	16	+ 14,28%
2. Rovinjski	9	11	8	9	0%
3. Kanfanarski	4	5	5	5	+ 25%
4. Motovunski	17	16	17	18	+ 5,8%
5. Pulski	12	14	15	18	+ 50%
7. Labinski	8	15	12	14	+ 16,66%
6. Vodnjanski	12	8	8	8	+ 0%
Ukupno	76	82	80	88	+ 15,78%

Svećenika izravno uključenih u pastoralni rad (župnici, kapelani, kooperatori) bilo je 1884. 76. Trideset godina kasnije bilo ih je 88, što je u odnosu na 1884. povećanje za samo 12% ili 16%. Istovremeno broj vjernika je porastao za 57 330 ili 61% ne računajući 19 000 vojnika-vjernika u Puli.

U Rovinju su 1/3 svećenika činili franjevci, dok se u Puli broj vojnih kapelana kretao između 10 i 13.

Bogoslovi u goričkoj bogosloviji

Godina	
1884.	3
1894.	13
1904.	11
1914.	6

Sjemeništarci u koparskom sjemeništu

Godina	Broj
1884.	30
1894.	64 [1]
1904.	66 [2]
1914.	52 [3]

1. Od toga broja 15 sjemeništaraca je bilo iz tršćansko-koparske i krčke biskupije, 12 tzv. II. kategorije – sami su snosili cjelokupne troškove boravka u sjemeništu, dok je 37 ostalih kao pripadnici I. kategorije uživalo pomoć biskupije
2. 31 sjemeništarac I. kategorije, 35 sjemeništaraca II. kategorije – većina iz tršćansko-koparske biskupije
3. 31 sjemeništarac I. kategorije iz Porečko-pulske biskupije 21. sjemeništarac II. kategorije svi iz tršćansko-koparske biskupije.

Muške redovničke zajednice

ROVINJ

1. FRANJEVCI OPSERVANTI VENECIJSKE PROVINCIJE SV. ANTUNA

U samostanu je u vremenu 1884. – 1914. boravilo između 6 i 10 fratara svećenika i do 20 fratara svećenika za koje se uobičajio izraz braća laici.

Jedno vrijeme u samostanu je organiziran studij filozofije za franjevačke bogoslove. Broj studenata se kretao između 4 i 7.

2. SALEZIJANSKI ORATORIJ SV. VITA MUČENIKA

Osnivač salezijanski odbor za mladež, otvoren 1913. kao polujavni oratorij. Do 1916. kada je zatvoren vodili su ga trojica talijanskih svećenika – salezijanaca.

Ženske redovničke zajednice

POREČ

1. SESTRE BOŽANSKE PROVIDNOSTI SV. KAJETANA IZ CROMONSA (ITALIJA)

Vodile su dječji vrtić i brinule o odgoju ženske mladeži.
U Poreč došle 1894.
Do rata broj sestara se kretao između 5 i 7.
Sestre su odreda bile Talijanke.

2. SESTRE REVNITELJICE PRESVETOG SRCA ISUSOVA IZ STATELIJA (ITALIJA)

Skrbile o staračkom domu. Podigle polujavni oratorij.
U Poreč došle 1910.
Po nacionalnosti Talijanke.
Broj sestara od 4 do 6.

ROVINJ

3. SESTRE BOŽANSKE PROVIDNOSTI SV. KAJETANA IZ CROMONSA (ITALIJA)

U Rovinj dolaze 1882. i preuzimaju brigu o dječjem vrtiću, god. 1910. podižu i vode staračkí dom.
Kao i u Poreču sestre su bile Talijanke.
Od dolaska do 1914. broj se kretao od 8 do 17.

4. SESTRE KONGREGACIJE BOŽANSKOG SPASITELJA

Matična kuća u Beču.
U Rovinju započele djelovati 1886. Brinule se za dječake astmatičare smještene u gostinjcu Sv. Pelagija.
Od 13 sestara koliko ih je bilo prve godine, broj se 1914. popeo čak na 60.
Sestre su pretežno bile Njemice.

PULA

5. SESTRE KONGREGACIJE BOŽANSKOG SPASITELJA

Matična kuća u Beču.
Radile u vojnoj bolnici i vrtiću carsko-kraljevske mornarice.
U Pulu 1890. godine dolazi 6 sestara.
Pred rat ih je bilo 32.
Pretežno Njemice.

6. SESTRE BOŽANSKE PROVIDNOSTI SV. KAJETANA

Iz Cormonsa (Italija)
U Puli osnivaju redovničku zajednicu 1896.
Radile su u civilnoj bolnici "Sanatorio Santorio" i u "Zavodu za dobročinstva" unutar kojeg se nalazio dječiji vrtić i staračkí dom.
Do rata broj sestara se kretao između 19 i 40.
Pretežno Talijanke.

7. SESTRE PRESVETOG SRCA ISUSOVA I MARIJINA

Matična kuća u Rimu
U Pulu dolaze 1898.
Glavno polje rada pouka i odgoj djece i mladeži.
Uz talijansku većinu, poneka i Hrvatica.

8. SESTRE KRALJICE SVETE KRUNICE

Matična kuća Gleisdorf (Austrija)
Brigu za odgoj i obrazovanje ženske mladeži.
U Pulu došle 1906.
Broj sestara do rata između 15 i 20.
Pretežno Njemice.

9. SESTRE REVNITELJICE PRESVETOG SRCA ISUSOVA

Matična kuća u Đakovu.
Godine 1913. dolazi 6 sestara Hrvatica sa zadatkom da se brinu za odgoj i obrazovanje hrvatske ženske mladeži u Puli.

VODNJAN

10. SESTRE REVNITELJICE PRESVETOG SRCA ISUSOVA

Matična kuća Stoteli (Italija).
Briga o odgoju mladeži.
U Vodnjanu od 1904. Talijanke.
Do rata broj sestara između 4 i 6.

BALE

11. FRANJEVKE KLARISE OD PRESVETOG SAKRAMENTA
Matična kuća u Bertinoru (Italija).
God. 1913. 4 sestre podižu samostan u Balama i preuzimaju brigu o dječjem vrtiću i rade na odgoju mladeži.

1. (NE) SNALAŽENJE BISKUPA FLAPPA

Članak 19. Austrijskog konkordata iz 1855., po kojem njegovo carsko veličanstvo bira (određuje) biskupe u Monarhiji, a papa imenuje tj. dodjeljuje kanonsku investituru, ostalo je na snazi sve do propasti Austro-Ugarske iako je konkordat kao takav od strane austrijskih vlasti formalno otkazan 1871., nakon proglašenja dogme o papinoj nepogrešivosti.

Prilikom izbora novog biskupa (ordinarija) procedura je bila sljedeća. Kad bi neka biskupija ostala bez biskupa, namjesnik, na čijem se teritoriju nalazila dotična biskupija tražio je od svih biskupa crkvene pokrajine (metropolije) da predlože trojicu kandidata. Potom bi namjesnik prijedlog biskupa skupa s vlastitom ocjenom istih, i s vlastitim prijedlogom kandidata, proslijedio Ministarstvu kulta i obrazovanja, nakon čega su slijedili pregovori i usaglašavanje stavova između Ministarstva i Sv. Stolice.[21] Na kraju je car određivao (designavit) tko će biti biskup a papa je imenovao odnosno potvrđivao (nominavit) biskupa.

S obzirom na mjesto i ulogu biskupa ne samo na unutarcrkvenom planu, nego i na širem društvenom, normalno je da su i izvancrkvene, u prvom redu nacionalno političke snage vršile pritisak na Namjesništvo u Trstu i proturale svoje kandidate. Jasno, pri tome ih je u prvom redu zanimala nacionalna pripadnost i politička orijentacija njihovih "favorita". Parafrazirajući jedan napis "Naše sloge" iz 1887. god. o tome kako politička društva raspravljaju o odgoju svećenika pa se stječe dojam kako se radi o crkvenim saborima, a ne skupovima političkih stranaka [22], mogli bismo reći da izbor biskupa u Istri, za politička udruženja ima skoro isto značenje kao i izbor čelnog čovjeka ili vodstva stranke.

U tom smislu ilustrativna su događanja oko imenovanja novog porečko-pulskog biskupa 1884. nakon što je dotadašnji biskup Vjekoslav Zorn postao goričkim nadbiskupom. U jeku nagađanja oko mogućeg Zornovog nasljednika Predsjedništvo talijanskog političkog društva iz Pazina uputilo je "Spomenicu" Ministarstvu kulta i obrazovanja u kojoj ističu kako je politički rad seoskih svećenika, najvećim dijelom Neistrana, korijen i uzrok nesloge u Istri, pa nevolje, ionako velike još bi se povećale, ako bi slučajno na čelo biskupije došao nacionalni fanatik. A kako među slavenskim svećenstvom nema nijednog koji nije nacionalni fanatik "Spomenica" zaključuje: *"Osoba kojoj je na srcu u provm redu duhovno dobro biskupije (...), logično bi morala nastojati da novi biskup bude pripadnik onog naroda kojemu pripada civilna vlast u biskupiji, to tim više što se talijansko svećenstvo, bez izuzetaka, uvijek i svagdje ponašalo uzorno, držeći se daleko od političkih nastupa i posvećujući se isključivo svom svetom poslanju".* [23]

---

21 Gianpaolo VALDEVIT, *Chiesa e lotta nazionali: il caso di Trieste* (1850-1919), Aries Edizioni, Udine, 1979., 153-154.

22 "Naša sloga", 23. lipnja 1887., 1.

23 "L'Istria", 9. veljače 1884., 1

Kao odgovor na talijansku "Spomenicu" hrvatsko-slovensko političko društvo "Edinost" izdaje svoju "Spomenicu" u kojoj naglašava ulogu Crkve kao jedine brane protiv talijanizacije većinskog slavenskog stanovništva. To su ujedno i glavni argumenti o potrebi da se nakon Hrvata Dobrile i Slovenaca Glavine i Zorna nastavi slavenski niz biskupa na katedri Sv. Maura. [24]

Ivan Flapp profesor na Centralnom bogoslovnom sjemeništu, jedan od kandidata za porečko-pulskog biskupa, bio je poznat kao odlučan branitelj "nepromjenjivog latiniteta Crkve" i vatreni talijanofil iz čega se onda o njemu stvarala slika kao mrzitelja svega slavenskog. Zato je, navodno 127 glavara obitelji u porečko-pulskoj biskupiji zaprijetila prelaskom u grkokatolike ako bi Flapp bio imenovan njihovim biskupom.[25]

Bez obzira na otpor sa slavenske strane, iz carske kancelarije s nadnevkom od 28. listopada 1884. došao je dekret o izboru msg. Flappa za porečko-pulskog biskupa. Papa Lav XIII. potvrdio je izbor 13. studenog 1884., a gorički nadbiskup A. Zorn zaredio ga je za biskupa 4. siječnja 1885. u goričkoj katedrali. Imenovanje jednog Talijana nakon trojice Slavena zacijelo je na tragu austrijske politike balansiranja između slavenskog i talijanskog elemenata, te popuštanja talijanskim liberalima koji su i Austriju i Sv. Stolicu optuživali za slavenofilsku politiku.

Sam obred biskupovog svečanog ustoličenja u porečkoj katedrali 15.ožujka 1885. tijekom kojeg se nije čula niti jedna hrvatska riječ kao da je bio nagovještaj kasnijeg izrazitog potiskivanja staroslavenskog i hrvatskog jezika iz liturgije (vidi poglavlje JEZIČNO-LITURGIJSKI SPOROVI).

Oliver Rismondo, biskupski kancelar, pročitao je carski dekret o izboru na njemačkom jeziku, potom je čitan prijevod dekreta na talijanskom. Papina bula pročitana je na latinskom, dok je cjelokupno misno slavlje bilo na latinskom.

Naizgled Flapp je imao sve pretpostavke da bude uspješan biskup: široko obrazovanje, mladost (40 godina) iskustvo rada u kuriji goričke nadbiskupije (prosinodalni istražitelj i član crkvenog suda). Međutim, sve navedeno bilo je blokirano činjenicom jednostrane i nedovoljne informiranosti o složenoj istarskoj stvarnosti – jedini i to knjiški izvor bili su mu talijanski autori za koje je Istra mirna "tera italianissima" po kojoj vršljaju i narod smućuju "preti Cragnzi e Croati" (popovi Kranjci i Hrvati). Ako ovome dodamo da je i u Gorici kao profesor i Poreču kao biskup bio okružen talijanskim svećenicima – neki od njih nisu mogli, a neki nisu ni htjeli shvatiti istarsku stvarnost – onda se ne treba čuditi da su iz pogrešne slike o Istri proizišli i brojni konkretni postupci koji su kompromitirali biskupa u očima hrvatskih i slovenskih vjernika i svećenika kao vatrenog talijanofila i protivnika Slavena. Božo Milanović primjećuje: "*Kako je raslo prema njemu zadovoljstvo kod Talijana, tako je padalo kod Hrvata*".[26] Riječi Luigija Faiduttija prepozita metropolitanskog

[24] Isto, 1. ožujka 1884., 1.

[25] *Politik*, (praški federalistički list) 29. svibanj 1884., prema "L' Istria" 8. lipnja 1884., 2.

[26] Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, knjiga 2., IKD Sv. Ćirila i Metoda, Pazin, 1973., 323.

goričkog kaptola, izrečena prilikom Flappova pogreba kako je i od klera i od vjernika bio prihvaćen "s jedinstvenim odobravanjem" treba prihvatiti u kontekstu prigodničarskih pohvalnih govora koji ne vode puno računa o stvarnim činjenicama.[27]

U nastupnoj poslanici objavljenoj i na hrvatskom biskup Flapp ističe potrebu mira duše kao dara s Neba i univerzalno poslanje Crkve svim narodima.[28] Dok se o miru načelno jasno govorilo, na terenu se vodila nacionalno-politička borba s prepoznatljivim posljedicama i na vjerskom planu. Sklon čvrstoj ruci i mahanju propisima i odredbama, sam biskup je, makar nesvjesno, pridonosio širenju nemira i korištenju katoličkog univerzalizma za talijanske nacionalne probitke.

U općoj nestašici svećenstva Flapp je veliku nadu polagao u Koparski zavod (konvikt) kojeg je za sjemeništarce porečko-pulske biskupije 1880. otvorio njegov prethodnik Glavina. Đaci zavoda morali su pohađati talijansku gimnaziju, pa je, već za Glavine hrvatska strana, zbog moguće talijanizacije hrvatskih sjemeništaraca, s nepovjerenjem gledala na koparski konvikt. Kad je 1886. uz pomoć istarske pokrajinske vlade biskup Flapp kupio Grisonovu palaču za potrebe koparskog zavoda uslijedile su optužbe da je osigurao ne samo opstanak zavoda nego i dovoljan broj đaka za talijansku gimnaziju. Vatru na ulje dolila je objava statuta i godišnjeg računa samo na talijanskom jeziku. Ako ovome dodamo da je uprava zavoda bila gotovo 100% talijanska da je u zavodu bilo zabranjeno čitanje hrvatskih novina jer raspisuju nacionalnu netrepeljivost, možemo razumjeti i biskupa za kojega je zavod bio rasadnik budućih svećenika odanih i poslušnih svome biskupu, ali i hrvatsku vjersku i cjelokupnu javnost koja je na zavod gledala kao sredstvo talijanizacije. Ogorčenje je bilo tim više što su sve župe, dakle i čisto hrvatske, morale davati određeni doprinos za uzdržavanje zavoda.

Odvajanje Crkve od države uz brojna pitanja i dileme na dnevni je red postavilo pitanje sudjelovanja svećenika u politici. S crkvene strane i prije donošenja " Codex iuris canonici " (CIC) 1917., svojevrsne kodifikacije kanonskog prava, klericima je dopušteno sudjelovanje na izborima, a ako politika krene protiv učenja i morala crkve tada je duhovniku "*i dužnost, da se ne samo on služi svojim građanskim pravom kod izbora, već da i povjereno si stado pouči o dužnostima, kakove da ljude bira za narodne zastupnike, samo neka pazi da se ne da zavesti na straničarstvo. Dakako da biskupu pripada pravo pozvati svećenika na račun, ako se služi svojim građanskim pravom tako da krnji crkveno pravo ili radi protiv crkvenim interesima (...)*".[29]

Služeći se datim ovlastima, a procjenjujući da "Naša sloga" čestim napadima na njega[30] radi "proti crkvenim interesima", Flapp je dekretom od 10. studenog 1891. "na te-

[27] Biskupski arhiv u Poreču (dalje BAP) Elogio funebre pronuncioto nella Basilica Eufrasiana dall' Ill'mo e R. mo nons Luigi dott Faidutti nel giorno dei funebri di S. Ecc Mons. Vescovo Giovanni Battista dr. Flapp, b.o.

[28] BAP, Nastupna poslanica biskupa Flappa, U Poreču 15. ožujka 1885 .b.o.

[29] Ferdinando BELAJ, *Katoličko crkveno pravo, svezak 1.*, Dionička tiskara, Zagreb, 1893., 131.

melju svete poslušnosti", zabranio svećenicima *"da bud izravno, bud preko posrednika"*[31] šire političke novine. Dakle iako izrijekom nije bila spomenuta "Naša sloga" nego novine koje nekoj stranci služe, istarsko je hrvatska javnost dobro razumjela kako je napad uperen na njih i njihove jedine novine, stranački jasno određene.[32] Da bi opravdala ulazak hrvatskog svećenstva u istarsku političku arenu, "Naša sloga" je na početku 1891., dakle prije donošenja spomenutog dekreta, donijela stavove ljutomeračkog i splitskog biskupa, te austrijskih biskupa uoči izbora 1891. Svi oni ističu domoljublje kao kršćansku krepost i pozivaju vjernike da biraju katoličke muževe.[33] Ne treba se zavaravati zaključuje poslanica austrijskih biskupa *"kako politika nema veze s Crkvom jer se parlamenti bave najnježnijim i najvažnijim poslovima crkve i vjere"*.[34] Bio je to izravan udar na Flappovu apolitičnost jasno iskazanu i kroz njegovu apstinenciju od rada u Istarskom saboru[35].

Uoči ponovljenih izbora za Istarski sabor 1895. sva tri istarska biskupa (tršćanski Glavina, porečki Flapp i krčki Šterk) zabranili su posebnim okružnicama svojim svećenicima korištenje crkve u predizbornoj nacionalno-političkoj utakmici. Pretpostavljajući da izbori kao i obično neće proći *"bez živih uzrujavanja, bez snažnih i sramotnih uznemiravanja"*[36] Flapp je u ime kanonske poslušnosti zabranio svećenicima osobno sudjelovanje u predizbornoj agitaciji i korištenje crkve za političku promidžbu.

Na okružnice je reagirao "Il Pensiero slavo" *"ne, monsinjor Glavina i Flapp ne mogu sprečavati kler u vršenju svetog i uzvišenog poslanja. To poslanje kler izvršava kada, u stvari tako značajnog za javni život kao što su izbori, vodi narod i poučava ga da glasuje za kandidate slavenske narodne stranke. Poslušnost je dužnost. Međutim pastiri ne smiju staviti kler u takvu situaciju da dođe u napast nepoštivanja te dužnosti (...) ne smiju razbiti ovu harmoniju koja među klerom i pastirima mora vladati i koja je neophodna za izvršenje ovog osjetljivog i teškog poslanja koje je pripalo župnicima"*. [37]

Ovakve i slične reakcije s hrvatske strane postaju razumljive ako se ima u vidu dvije činjenice:

1. Hrvatsko svećenstvo u Istri nije samo aktivni sudionik u nacionalno-političkim zbivanjima nego vodi i usmjerava ta zbivanja, pa je njihovo potpuno isključivanje iz tih zbivanja koliko radikalna toliko i zakašnjela mjera.

---

30 Razni brojevi "Naše sloge" od 1885. do 1891.

31 "Naša sloga", 10. prosinca 1891., 3.

32 Isto.

33 "Naša sloga", 22. siječnja 1891., 3; 17. siječnja

34 "Naša sloga", *27. veljače 1891., 5.*

35 Do 1908. kada se raspravljalo o izbornoj reformi. Pred saborsko zasjedanje obično je čitana njegova isprika da ne može sudjelovati u radu Sabora zbog zauzetosti drugim poslovima.

36 Pismo Ivana Flappa svećenstvu svoje biskupije 1. travnja 1895. *Fulium Dioeceseos Parentino-Polerisis, mense Aprili,* 1895., 49-50.

37 "Il pensiero slavo", 20. travnja 1895. Navedeno prema G. VALDEVIT, n. dj., 162.

2. Biskup Flapp se pomalo okruživao svećenicima reformatorima kako ih naziva "Naša sloga"[38], a koju su pod utjecajem tršćanskog katoličkog povremenika "L' Amico" smatrali kako u vrijeme *"kada njemački i slavenski katolici ustrajno brane svoju nacionalnost"*[39] i Talijani, uz katoličke barjake, trebaju razviti i one nacionalne.

I upravo je sličnost u pristupu nacionalnom pitanju približila talijanske katolike i talijanske liberale, idejno-svjetonazorski nepomirljive neprijatelje. Realnom se čini pretpostavka da je iz pastoralne orijentacije biskupa Flappa, nesklone uključivanju crkvenih struktura u društvena zbivanja, proizišlo prepuštanje tog područja talijanskim liberalima, tim više što njihov nacionalno-politički program nije imao primjedbi. I dok je za vodstvo talijanskog nacionalnog pokreta u Istri kao i za dio talijanskog klera bilo prihvatljivo odvajanje Crkve od politike, hrvatska je strana (i klerička i politička) bila svjesna da bi prihvaćanje takvog koncepta bilo ravno izdaji hrvatskih nacionalih interesa.

Sve organiziranijim nastupima socijalista i sve većem njihovom utjecaju na istarsko radništvo, posebno u Puli biskup Flapp se pokušao suprostaviti organiziranom kršćansko socijalnom akcijom inspiriranom socijalnom naukom Lava XIII. Godine 1903. pozvao je u Pulu Adama Zanettija svećenika goričke biskupije poznatog po socijalnom aktivizmu u Furlaniji. Brojni Zanettijevi hvalevrijedni poduhvati propali su zbog njegove *"hirovite naravi i slabog upravljačkog znanje"*[40] pa je razočaran 1908. napustio Pulu i otišao u Ameriku.

Borbeni protukatolicizam socijalista naveo je talijanske biskupe na preporuku katoličkim polemičarima da se u polemikama sa socijalistima drže naputka Svete Stolice koji se odnosi na rasprave s hereticima. Polazeći od tog naputka Flapp je uoči izbora 1907. poslao pismo na hrvatskom i talijanskom u kojem optužuje socijaliste kao rušitelje civilizacije a njihovo učenje perfidnom umotvorinom sotone. Socijalisti su Flappovo pismo nazvali "veseli dokument klerikalne žuči".[41]

Na izborima za Carevinsko vijeće 14. svibnja 1907. u II. izbornom okrugu (izborni kotar Poreč – Rovinj – Motovun) i III. izbornom okrugu (izborni kotar Pula – Mali Lošinj) nijedan kandidat nije dobio potrebnu natpolovičnu većinu glasova[42], pa su se u užim izborima 23. svibnja borbe vodile između dvojice kandidata koji su u prvom krugu imali najveći broj glasova. U I. izbornom okrugu to su bili Matko Laginja kandidat Hrvatsko-slovenske stranke i Ludovico Rizzi kandidat Talijanske liberalne stranke, dok su se u II. izbornom okrugu birači trebali opredijeliti između Laginje i Giacoma Bartolija kandidata talijanskih liberala. U oba slučaja pobjedu su izborili talijanski kandidati. Iako su pred

38 "Naša sloga" 21. svibnja 1896., 3.

39 "L`Amico", 19. srpnja 1907. prema G. VALDEVIT, n. dj., 225.

40 Pietro ZOVATTO, Con gli abiti della gente semblice *Il Territorio* br. 25 (siječanj – travanj), Trst, 1989., 187.

41 Bruno FLEGO. Ottavio Paoletić. Radnički pokret u Puli 1907., *Pazinski memorijal*, sv. 15., Pazin, 1987., 64.

42 U I. izbornom okrugu svoje kandidate su istakle 3 talijanske stranke: liberali, socijaldemokrati i kršćanski socijalisti, Hrvatsko-slovenska stranka a i Nijemci su imali svoga kandidata. U II. izbornom krugu nastupile su iste stranke, jedino Nijemci nisu istakli svoga kandidata.

izbore talijanski kršćanski socijalisti obećavali da se ni u kom slučaju neće prikloniti liberalima ipak su to učinili pa su zahvaljujući i njihovim glasovima pobijedili Rizzi i Bartoli.[43] U vrijeme izrazite nacionalne homogenizacije očekivanje da se talijanski "klerikalci" priklone "klerikalcu" Laginji[44] bilo je više plod romantičarskog očekivanja nego zrele prosudbe političke situacije. Hrvatska je strana kao krivce za takav izborni ishod označila biskupa Flappa i talijanske svećenike, čime je zapravo opravdala poraz, ali je željela pokazati kako talijansko svećenstvo pri bavljenju politikom nije nailazilo na osude biskupa kao njihove hrvatske kolege.[45]

Na izborima za Carevinsko vijeće 1911. talijanski liberali su nakon užih izbora ponovno pobijedili u II. i III. izbornom okrugu. U II. okrugu kršćanski socijalisti nisu istakli svog kandidata dok je u III. izbornom okrugu njihov kandidat dobio samo 38 glasova. Velik broj glasova koje je dobio socijalistički kandidat u Puli potvrđivao je aktualnost socijalnog pitanja.[46] I ukupno je inzistiranje socijalista na radikalnom rješavanju socijalne bijede pridonosilo utjecaju ove stranke. S druge strane kršćanski socijalisti bježeći od radikalizma gube utjecaj i priklanjaju se, iz nacionalnih razloga, jačim liberalima. Ni sam Flapp nije pokazivao previše sklonosti prema katoličkom političkom nastupu kroz kršćansko-socijanu stranku smatrajući ga neprimjerenim katolicima, ali i faktorom političkog razjedinjavanja talijanskog korpusa.

3. ISTARSKI SVEĆENIK I NJEGOV SVIJET

Talijanska je historiografija i publicistika, preuzimajući ocjene talijanskih liberala, idejnih i nacionalih protivnika istarskog slavenskog sevćenstva, stvorila stereotip o slavenskom "popu podstrekaču" *(prete subillatore)* kojemu je bliža politička svjetovna djelatnost od privođenja duša Bogu tj. duhovne djelatnosti, što bi, po mišljenju liberala, trebalo biti jedino područje svećeničkog djelovanja i to bi onda osiguralo mir i slogu u pokrajini.[47] Na hrvatskoj pak strani stvarao se stereotip o dobrom, potpuno predanom svom pozi-

[43] To se odnosi posebno na Bartolija kojemu su se najvećim dijelom priklonili dobro organizirani i brojčano jaki rovinjski kršćanski socijalisti. Tako je u 1. krugu u Rovinju Laginja dobio 7 glasova, Bartoli 880, svećenik Vatovoz kandidat kršćansko socijalne stranke 1012, a Silich kandidat socijaldemokrata nijedan glas. U II. krugu Laginja je u Rovinju dobio 348 glasova, a Bartoli 1515. Ako uzmemo u obzir da je Laginja dobio ukupno 5808 glasova, a Bartoli 6415, vidjet ćemo da su ključnu ulogu odigrali glasovi Rovinjaca. (Usp: "Naša sloga" 17. svibnja 1907., 2; 28. svibnja 1907., 1.)

[44] Jasno, Laginja nije bio nikakav klerikalac. No dovoljno je bilo njegovo zauzimanje za vjerska prava istarskih Hrvata pa da ga talijanski liberali i socijaldemokrati okrste "klerikalci" – "Naša sloga" 4. listopada 1907., 2

[45] U tom smislu znakovit je komentar "Naše sloge" u svezi s rezultatima idućih izbora 23. travnja 1907. "*Sve tri talijanske političke stranke Istre imadu u svojih programih jednu zajedničku i skupnu točku a to je mržnja na sve što je slavensko* ". ("Naša sloga", 4. lipnja 1907., 2.)

[46] "Naša sloga", 22. lipnja 1911., 3.

[47] Miroslav BERTOŠA, Podlistak: Domišljanje u povodu dva intervjua Fulvia Tomizze (11), Stereotip o "popu podstrekaču", "Glas Istre", 3. veljače 1992., 16.

vu, hrvatskom narodnom svećeniku i lošem talijansko-talijanoškom svećeniku opterećenom potjerivanjem svega slavenskog u Istri.[48]

Kako je zauzimanje istarskih svećenika na političkom planu za historiografiju bilo atraktivnije od njihovih svakodnevih preokupacija, to je razumljivo da ta svakodnevnica nije našla adekvatno mjesto u historiografskim radovima. Međutim, upravo obične svakodnevne radosti i razočaranja pokazuju kako su i svećenici, ma kako uzvišen bio njihov poziv, ipak u konačnici ljudi podložni svim slabostima i grijesima kao i njihovi župljani. Jasno, kao javne osobe s visoko postavljenim idealima, promatrani su pod posebnim povećalom: dovoljno je bila i neka sitnica pa da se isplete priča o nedosljednosti i dvostrukom moralu svećenika. Ostat će tajna koliko u takvim pričama ima istine, a koliko su one posljedica ljudske zlobe.

Put do oltara bio je dugačak i nimalo lagan. Po završetku četverogodišnjeg školovanja uz preporuku župnika, dječak je s tek navršenih 11/12 godina ulazio u malo sjemenište i pohađao sjemenišnu ili državnu gimnaziju u trajanju od 8 školskih godina. Nakon gimnazije studirao je filozofiju i teologiju (4 godine) i tek tada je, ako nije bilo drugih zapreka bio prepušten svećeničkom ređenju. Naime, za vrijeme školovanja kandidati su budno praćeni da bi se ustanovilo jesu li njihove intelektualne, moralne i fizičke sposobnosti takve da mogu postati svećenici. Nemamo podataka koliki su tijekom školovanja napustili sjemenište ili bogosloviju a koliko ih je, iz raznih razloga, otpušteno.

Što je sve utjecalo na dječake u pubertetu da se opredijele za svećenički poziv teško je reći. Teolozi bi vjerojatno u prvi plan stavili utjecaj milosti, glas Božji, sociolog bi analizirao izvanjske društvene fenomene koji utječu na rast ili opadanje svećeničkih zvanja.[49] Psiholozi bi obratili pozornost na unutrašnju strukturu onih koji se opredjeljuju za taj poziv. Kolikogod su putevi milosti čudesni i nedokučivi, njeno djelovanje se očituje u povjesnoj konkretnosti, pa povijesno-sociološka tumačenja nisu u kontradikciji s teološkim. Rijetki su čuli izravni poziv kao Samuel ili sv. Franjo. Ako se netko odlučio postati svećenikom iz sasvim ovozemaljskih razloga: npr. školovanje za svećenika za siromašne seljačke sinove bila je jedina prilika da napuste oskudicu i zakorače u svijet sigurniji, poznatiji i bogatiji od svijeta u kojem su živjeli, to nije protivno "maštovito" transcendentnom upravljanju događajima ili ako su na nekog roditelji izvršili pritisak jer su se zavjetovali da će ga dati za svećenika ako ozdravi od neke teške bolesti. Ipak najpresudniji bio je odgoj u obitelji, župi i školi. Čini mi se da je u vremenu koje je predmet ovog rada, ostvareno koliko toliko, sinhronizirano djelovanje spomenutih triju bitnih činitelja u formaciji mladih. Broj duhovnih zvanja znak je snage i vitalnosti župne zajednice. Pa makar svećenici bili dar Neba oni ne padaju s neba, oni niču na tlu intenzivnog vjerskog života.

[48] Razna godišta "Naše sloge" i "Pučkog prijatelja" B. MILANOVIĆ, knjiga 1. i 2., n.dj.

[49] O sociološkom pogledu na svećenički poziv usp.: Stipe TADIĆ, *Službenici svetoga*, Školske novine, Zagreb, 1993.

Zato nije čudo da najveći broj svećenika dolazi iz župe Rovinj gdje su uz zborni kaptol djelovali franjevci i dvije ženske redovničke zajednice.

Kao mlad svećenik (25-28 god.) obično je imenovan pomoćnikom (kapelanom) nekog starijeg iskusnog župnika o kojem je ovisio kako u pastoralnom tako i u materijalnom pogledu. Mladenački idealizam često je nailazio na zid "staračkog" pragmatizma – ravnoteža se teško uspostavljala jer podložan župniku, kapelan je morao hvatati njegov ritam što je bio izvor brojnih frustracija. Tek nakon tri godine pomoćničkog službovanja mogao je polagati župnički ispit i natjecati se za mjesto župnika ako je bila neka župa ispražnjena i ako je biskup objavio natječaj. Biti imenovan župnikom značilo je određenu sigurnost, jer župnika ni biskup nije mogao jednostavno premjestiti. Neki su svećenici čitavi život bili ili upravitelji župa ili kapelani, živjeli su u stalnoj neizvjesnosti i strahu da će ih biskup odrediti za neku novu župu ili službu. Od želje za boljim položajem, napredovanjem u službi nije bio imun ni najveći dio svećenika, pa se slobodno može govoriti i o crkvenom karijerizmu. Nije bilo isto biti kanonik ili župnik u nekoj gradskoj župi i kapelan u nekoj seoskoj zabiti iako je i taj kapelan ispunjavao sve formalne uvjete da bude i kanonik. Hrvatski svećenici su zacijelo s ljubomorom gledali na svoje talijanske kolege koji su zahvaljujući "svom" biskupu zaposjeli bolje položaje tj. one s većim i sigurnijim prihodima.

Sama procedura imenovanja župnika bila je dosta komplicirana. Austrijski zakon o odnosima Crkve i države od 7. svibnja 1874. predviđao je raspisivanje natječaja u popunjavanju svih župa u austrijskom dijelu Monarhije, a koje su bile u rukama svjetovnog klera.[50] Ako je nakon natječaja biskup slobodno i samostalno određivao osobu župnika te je uvodio u službu i posjed koji je pripadao službi onda je to bila slobodna podjela (libera colatio). U porečko-pulskoj biskupiji župa slobodne podjele bilo je samo dvanaest.[51] Nad svim ostalim župama postojalo je "zaštitno pravo (ius patronatus)" kao *"skup povlastica s nekim obavezama, koje Crkva daje katoličkim zakladnicima crkve, kapele ili nadorja kao i njihovim nasljednicima"*.[52] U patronske povlastice spadalo je uz ostalo i pravo biranja župnika. U slučaju da je patronat imala cijela župa, a takva je situacija bila u većini župa porečko-pulske biskupije, po završetku natječaja biskup je župljanima slao imena trojice natjecatelja između kojih su oni predlagali župnika. Tamo gdje su to pravo uživali zborni kaptoli[53] ili plemićke obitelji[54] oni su biskupu predlagali jednog ili više kandidata za župnika ili kapelana.

---

50 Članak 5. Zakona od 7. svibnja 1874. glasi *"Pri popunjavanju ispražnjenih kanonikata i takovih* crkvenih nadarja, koja su namijenjena svjetovnim svećenicima imat će se raspisati natječaj. Potanje će *se ustanove o tom natječaju odrediti naredbenim putem, pošto budu saslušani biskupi "* Rafael ROGOŠIĆ, Priručnik crkvenog prava sv. 1., Zagreb, 1941., 68.

51 Tar u porečkom dekanatu, Premanturu, Pomer, Medulin, Ližnjan, Šišan, Valtura, Motovun, Loborika, Galižana, Fažana i Štinjan u pulskom dekanatu. Status personalis et localis, n. dj. razna godišta.

52 Ante CRNICA, *Priručnik kanonskog prava katoličke crkve,* Zagreb, 1945., 275.

Na natječaj, uz potrebnu dokumentaciju mogao se javiti svaki svećenik ako je položio župnički ispit.[55] U natječajima se obično traži dostavljanje potrebnih dokumenata, bez imenovanja koji su to dokumenti, ali izrijekom i na pravom mjestu traži se valjana potvrda o prosinodalnom ispitu (validum testimonium examinum prosinodalium). Taj ispit dužni su bili polagati svi natjecatelji kojima je od polaganja župničkog ispita prošlo šest godina. Odvojeni i bez mogućnosti da iziđu ili da njima netko uđe, svi natjecatelji su istovremeno polagali pismeni dio ispita koji se sastojao od odgovora na pitanja, rješavanje slučajeva (popularni kazusi) i sastavljanje govora na neki evanđeoski tekst. Potom je slijedio usmeni dio iz crkvenih otaca ili Tridentinskog koncila. Ispitna komisija bi po završetku ispita sastavila izvješće i predala ga biskupu nakon čega je ovaj određivao župnika ako se radilo o slobodnoj podjeli, odnosno predlagao trojicu najboljih ako je patron bila cijela župa.[56]

Ustoličenje župnika (investitura) bio je svečan čin koji se odvijao po točno određenom protokolu. Kako je investitura bila u nadležnosti mjesnog biskupa on sam ili preko delegiranog klerika predvodio je cjelokupnu svečanost. Iz župnog stana do župne crkve išla je svečana procesija, pred crkvom bi biskup ili njegov izaslanik predao novom župniku ključeve crkve s kojima bi ovaj otvorio vrata crkve. Slijedio bi obred u crkvi: predvoditelj drži kraći govor u kojem podsjeća župnika na njegove dužnosti a potom mu predaje izvanjske znakove župničke časti i vlasti: albu – bijela haljina, štolu – naramenicu, evanđelista, prsten, biret – kapu. Nakon toga presjedatelj je župniku predao ključeve od krstionice i svetohraništa. Za vrijeme mise novoustoličeni župnik je držao propovijed -svojevrsno predstavljanje svog pastoralnog programa. Na kraju je sastavljen zapisnik o primopredaji župe – prisutni su stari i novi župnik, biskup ili njegov izaslanik i, ako je župa patronatska, patron. Time je župnik ušao u posjed crkvenog nadarja (beneficium ecclesiasticum) koje se kao pravna osoba sastojalo od službe i prava na prihode koji su išli uz tu službu.[57]

Služba (dužnosti) župnika naznačene još na Tridentinskom koncilu (16.st) dorađivane su kasnije i prilagođavane prilikama vremena i mjesta da bi u Codex iuris canonici (1917.) bile dorađene i pravno precizirane. U temeljne dužnosti župnika ubraja se propovijedanje riječi Božje, poučavanje u kršćanskom nauku djece i odraslih, služenje mise

[53] Vodnjanski zborni kaptol do ukidanja 1843. imao je pravo patronata nad svojom ekspoziturom Svetim Kirinom, barbanski zborni kaptol to pravo je uživao u odnosu na svoje ekspoziture: Šajini, Prnjani, Hreljići, rovinjski u odnosu na Rovinjsko selo, a motovunski prema Berkaču, Kaldiru, Višnjanu i Bačvi.

[54] Borisima je pripadao patronat u Funtani (porečki dekanat) Califfijima u Sv. Lovreču (porečki dekanat) Grimanijima u Vižinadi (motovunski dekanat) i Svetvičenat (kanfanarski dekanat).

[55] Župničkom ispitu moglo se pristupiti nakon tri godine svećeničke službe uz potvrdu poglavara o revnosti i predanosti pastoralnom radu. Ispit se sastojao od pismenog i usmenog dijela iz dogmatike, moralke, crkvenog prava, homilietike, katehetike i upravljanja crkvenom imovinom. F. BELAJ, n.dj., 183.-184.

[56] Isto.

[57] Rafael ROGOŠIĆ, n.dj., 329.-330.

za župljane nedjeljom i blagdanom, dijeljenje sakramenta, obavljanje blagoslova, držanje crkvenih ophoda (procesija) i vođenje matičnih knjiga krštenih, vjenčanih, umrlih i potvrđenih (krizmanih).[58] Uz matične knjige koje su bili dužni voditi, župnicima se preporučavalo držanje i vođenje i drugih knjiga: knjige prelazaka iz jedne vjeroispovijesti u drugu, običajnika i kronika župe.[59] Izrijekom se navodi na opominjanje župljana koji ne vrše crkvene zakone, te posebna skrb za uboge i nevoljne. Ako ovome dodamo obvezu moljenja božanskog časoslova (officia divina), pohod bolesnicima, briga oko održavanja crkava, kapela, župne kuće, vođenje pogrebnih obreda, zaokružili smo dosta precizno, dakako ne i potpuno, župničke obveze. Stoga se pazilo da župnik ne bi duže vremena izbivao iz župe. Obveza rezidencije predviđala je da za svako napuštanje župe više od 7 dana mora imati biskupovu pismenu dozvolu i osiguranu zamjenu. Nepoštivanje ove obveze tretirano je kao smrtni grijeh i davalo je biskupu mogućnost izricanja crkvenih kazni sve do oduzimanja župe.[60]

Na temelju državnih zakona svaki je duhovnik imao pravo na pristojno uzdržavanje (congrus sustentatio) koje se osiguravalo iz: 1. Prihoda nadarbine (beneficija) koje je župnik primao preuzimanjem župe 2. Obveze podavanje naturalna ili novčana pojedinih domaćinstava 3. Pristojbe (taxae) prigodom vjenčanja, krštenja, sprovoda a zajednički su se zvale štolarina (ius stolae). Tamo gdje sve to nije bilo dovoljno nadoknađivalo se iz državnog vjerskog fonda. Prema odredbama zakona o kongrui iz 1885. i 1890. svaki dušebrižnik koji traži "kakvu dopunidbu kongrue iz religiozne zaklade" dužan je preko biskupa namjesništvima dostaviti tzv. "fasiju" tj. iskaz prihoda i rashoda dušebrižnika. Do u detalje je predviđeno što fasija mora sadržavati u rubrici prihoda, a što u rubrici troškova.[61]

Nakon šest tjedana od završetka godine trebalo je ordinariju dostaviti fasiju za proteklu godinu. Iako su upozorenja stizala iz biskupske kancelarije mnogi su župnici bili nemarni u dostavljanju fasije. Biskup se 1889. tuži da župnici Bala, Medulina, Valture, Muntića i Pomera i rektor crkve BDM od Milosti u Puli (pulski dekanat) Mutvorana, Kavrana, Filipane, Raklja, Blažene Djevice od Zdravlja (vodnjanski dekanat), Sv. Nedelja i Novaki (motovunski dekanat) porečke katedrale i Baderna (porečki dekanat) Rovinja (rovinjski dekanat) nisu za duže vrijeme, neki čak od 1881., dostavili fasiju. I dok za župnika Baderne nalazi opravdanje zbog bolesti kod ostalih se radilo o administrativnom nemaru. Biskup moli Namjesništvo u Trstu da priprijeti energičnim kaznama kako

58 Iako se radilo o crkvenim knjigama u Austriji su navedene matične knjige priznavane i kao javne (državne) isprave.

59 A. CRNICA, n.dj., 99.

60 F. BELAJ, n.dj., 291-296.

61 "Naša sloga", 20. veljače 1890. 1.; 27. veljače 1890., 1.; 6. ožujka 1890., 1.

62 Državni arhiv u Pazinu (dalje: DAP), Fond Carski-kraljevskog kotarskog poglavarstva u Poreču (dalje F.C-k.k.p Poreč) kut: 31, fasc D/1. Pismo biskupa Flappa Namjesništvu u Trstu od 24. sječnja 1889.

bi se ažurirala administrativna zakašnjena.[62] I kasnije se biskup znao žaliti na administrativnu aljkavost nekih župnika.[63]

Najnesigurnija točka u kongrui bila su davanja pojedinih domaćinstava. Visina tih davanja precizirana je ugovorima između župnika i kućnih starješina kod Namjesništva u Trstu, najvećim dijelom sklopljenih do kraja 30-tih godina 19. st. Potkraj 19. st., a na početku 20. st. u promijenjenim prilikama traže se razlozi od gospodarskih do političkih kako bi se izbjegla ova obveza. Primjerice, župljani Sv. Nedelje (motovunski dekanat) i Fuškulina (porečki dekanat) tuže se da ne mogu izvršiti obveze zbog slabog uroda, odnosno zbog tuče koja je uništila ljetinu.[64] U Žbandaju su pak razlozi nepodmirivanja obveza bili sasvim drukčijeg karaktera. Nakon tužbe župnika Tome Franca općinskom poglavarstvu s imenima 62 kužnih starješina koji mu nisu donijeli dvije mjerice žita (due staioli di frumento) općinski sud je donio presudu da, ukoliko imenovani ne izvrše obvezu u roku od 14 dana, da će im se u ime naplate izvršiti "pljenidba" imovine. Budući se dio župljana oglušio na spomenutu odredbu, sud je odlučio da se krene s ovrhom. Na to je 16 kućnih starješina uputilo žalbu višoj instanci – Kotarskom poglavarstvu u Poreču gdje kao razlog uskraćivanja "naturalia" navode protalijansku orijentaciju župnika Franca. A kako je – ističu potpisnici žalbe – davanje "naturalia" župniku dobrovoljan čin ovisan i o tome je li župnik po volji župljana, a Franca zbog potiskivanja staroslavenske liturgije očito to nije, onda ni župljani nemaju nikakve obveze prema njemu.[65]

Život mnogih porečko-pulskih župnika bio je razapet između borbe za svakodnevnu egzistenciju, poslušnosti biskupa, želje za nekim unosnijim crkvenim položajem i visoko postavljenim idealima osobnog života i pastoralnog rada. Uzvišene istine kršćanskog nauka, često dosta apstraktne prevodio je istarski seljak na konkretni jezik pučke pobožnosti u kojoj su se miješali elementi kršćanstva i praznovjerja. Nemamo istraživanja koja bi pokazala odnos svećenika prema elementima praznovjerja u pučkoj pobožnosit tijekom 19. i na početku 20. st. No najvjerojatnije svijesni dubokih korijena i rezistentnosti praznovjera nisu mu veliku pozornost obraćali, a u nekim oblicima praznovjerja ako nisu bili protivni crkvenom moralu i učenju i sami su sudjelovali.[66] Pisanje porečke "L`Istrie" kao radikalnog idejnog i nacionalnog protivnika hrvatskog svećenstva u Istri o popovima koji u zimskim noćima nakon priča o skrivenom kreću sa skupinama muškaraca *"i sa štolom i škropilicom idu tamo amo tražećo sakriveno zlato"* [67].

---

63 DAP, F.C.-k.k.p., Poreč (1895.) kut 47, fasc. J/8 Nota br. 2083, Dall' Ordinariato Vescovile di Parenzo e Pola, Poreč 28. prosinca 1895.

64 DAP, F.C.-k.k.p Poreč (1889.) kut 31; fasc D/1 Odgovor župljana na pritužbe župnika Josipa Ptašinskog Kotarskom poglavarstvu, Fuškulin od 16. prosinca 1889.

65 DAP, F.C.-k.k. p. Poreč (1912.) kut 159; fasc C/1 Predstavka Ivana Radolovića pok.Martina i drugova iz Žbandaja od 21. siječnja 1912.

66 Npr. kod blagoslova raznih predmeta da bi imali ljekovito djelovanje. Usp. Juna KIKOVIĆ, *Praznovjerje i pučka religioznost*, diplomska radnja na Teologiji u Rijeci, Rijeka 1997.

67 L' Istria, 8. srpnja 1892. 1-3.

Potrebno je uzeti s nužnim oprezom ali se ne smiju zanemariti mogućnost da onaj tko je bio zadužen za borbu protiv praznovjerja i sam upadne u njegovu zamku. Napokon zar i Aron mada svećenik, ne sudjeluje u pravljenju zlatnog teleta dok je Mojsije boravio na brdu Sinaju.

U konkretizaciji apstraktnih vjerskih sadržaja veliko značenje imali su sveci zaštitnici župe. *"Svaki grad i svako selo imali su vlastitog 'deus loci' kojemu su se obraćali u povjesnim nesrećama kao što su kuga, potresi, opasnosti rata (...). U tom smislu svaki grad i gradić na poluotoku uznosio je svoga sveca o kojem je pričao čudesa jer je svetac bio glavno lice njegove kućne povijesti i sastavni dio te povijesti".*[68] Drugi važni trenutak konkretizacije, ali i manifestacije vjerskog, bile su procesije – Tijelova i procesija za dobar urod oko blagdana Sv. Marka (25. travnja) i procesije za blagdan zaštitnika župe redovito su se održavale u svim župama. Daleki i skriveni Bog (Deus absconditus) uprisutnjivao se, postao je blizak i objavljen (Deus rilevatus) preko svečane liturgije, liturgijskih znakova i molitava za ono što je seljaka najviše zanimalo a to je dobra ljetina.

Strogo se vodilo računa o dostojanstvenom odvijanju procesije. Vijesti o nedoličnom ponašanju za vrijeme procesije dolazile su do biskupa na što je ovaj pozivao župnike da upozore vjernike kako se treba ponašati za održavanja javnih obreda. U Vižinadi za tijelovske procesije *"neki su imali šešir na glavi, neki su pušili, neki su pričali, a neki gestikulirali".*[69] Još gora stvar dogodila se također u Vižinadi kad je križonoša nezadovoljan načinom vođenja procesije napustio procesiju i vratio se u crkvu. Biskup upozorava da isključivo u nadležnosti župnika organizaciju i vođenje procesije, a župljani imaju pravo upozoriti biskupa na eventualne zlouporabe. Ako bi se navedene stvari ponovile biskup će iako nerado biti prinuđen zabraniti uobičajene procesije u župi Vižinada.[70]

4. JEZIČNO – LITURGIJSKI SPOROVI

Uporaba staroslavenskog jezika kao liturgijskog jezika u nekim župama porečke i pulske biskupije, tada posebnih i odvojenih biskupija, seže u 15. st. U 19. st. ovo unutarnje crkveno pitanje postaje i nacionalno političko pitanje, što je samo jedan od dokaza kako je, što se više približavamo suvremenoj povijesti, sve teže povući granicu između crkvene (vjerske) i državne (političke) sfere, jer u konačnici radi se o isprepletenosti pa i uvjetovanosti tih sfera u kontekstu društvenih kretanja i mijera. Drukčije rečeno u doba "proljeća naroda" kako engleski povjesničar Eric Hobswam naziva vrijeme nakon 1848., činjenica da staroslavenski (glagoljica) kao jedna od istarskih povijesnih vertikala udo-

68 P. ZIVATTI, Con gli abiti ... n.dj., 193.

69 DAP, F.C.-k.k.p. Poreč (1889), kut 31; fasc. D/1. Pismo biskupa Flappa župnom uredu u Vižinadi 29. kolovoza 1889.

70 Isto.

mio i hranio u Crkvi izazvat će odlučnost hrvatskoga i vjerskog i političkog miljea da tako i ostane. Na drugoj strani, talijanski liberali, kao politička i intelektualna elita istarskih Talijana, kroz pozivanje na vjekovni latinitet Crkve i crkvenu disciplinu nastojali su eliminirati "živu" glagoljicu kako bi olakšali put talijanizaciji i istarskih Hrvata. S treće strane, Austrija je, plašeći se panslavenizma, a u staroslavenskoj liturgiji gledala je moguću osnovicu širokog slavenskog okupljanja, inicirala i podržavala mjere potiskivanja staroslavenskog jezika.

Iako je austrijska vlada 1818. zabranila rad glagoljskim notarima a 1819. ukinula privatne glagoljske škole, prvu ozbiljniju restriktivnu naznaku prema staroslavenskom predstavlja ukidanje kolegija o staroslavenskom jeziku i glagoljici 1862. na goričkoj bogosloviji. Na zamolbu bogoslova kolegij je obnovljen 1870., da bi iste godine bio definitivno ukinut. Od 1868. do 1870. Ivan Flapp bio je prefekt malog sjemeništa u Gorici pa je izbliza mogao promatrati zbivanja oko glagoljice na goričkoj bogosloviji.

Ovaj kratki prikaz situacija oko staroslavenske liturgije prije dolaska Flappa za porečko-pulskog biskupa želio je samo ukazati da potiskivanje staroslavenskog nije započelo s Flappom, on je to potiskivanje samo radikalizirao.

Da bismo razumjeli Flappov stav i poduzete mjere protiv uporabe staroslavenskog i "narodnog" (hrvatskog) jezika u službi Božjoj treba imati na umu nekoliko činjenica iz njegove biografije. Talijan po rođenju, odgajan i školovan u goričkoj bogosloviji, doktorirao je kanonsko pravo na bečkom Augustineumu i do imenovanja za biskupa dvije godine je bio prefekt (odgajatelj) u goričkom sjemeništu i deset godina profesor kanonskog prava i crkvene povijesti na bogosloviji u Gorici. Kao kabinetski intelektualac, podržavan od talijanskih liberalnih krugova zbog dosljednog zauzimanja za latinitet Crkve, Flapp dolazi u složenu istarsku situaciju odlučan u namjeri da uvede jezično-liturgijsku disciplinu i uvjeren kako je to izvedivo strogom primjenom određenih odredaba. Pri tom vješto koristi i one propise koji nisu izravno udarali na staroslavensku liturgiju, tumači ih prema vlastitom nahođenju i tako sa šire formalne-pravne osnovice kreće u konkretnu akciju. Tako je izraz o zabrani bilo kakvih liturgijskih inovacija, i to u ime kanonske poslušnosti, iz pastirskog pisma biskupa goričke nadbiskupije (6. prosinca 1887.) primijenio na staroslavensku liturgiju, koju prema Flappovom tumačenju, kao inovaciju treba po kratkom postupku zamijeniti latinskom liturgijom.[71]

Pismo pape Lava XIII. caru Franji Josipu 2. svibnja 1887. u kojem mu preporučuje pomoć nuncija Luigija Galimbertija kako bi se *"(...) težina slavenskog pitanja i narodne liturgije brzo i s pažnjom riješila jer Južni Slaveni (...). znaju iskoristiti crkveno pitanje za svoje političke ciljeve"*[72], samo je potvrđivala liberalni stereotip blizak i Flappu o slavenskom popu politikantu koji i oltar koristi za nacionalno-političku promidžbu.

[71] Vjekoslav SPINČIĆ, *Slavensko bogoslužje u Istri*, Laginja i dr., Pula, 1913., 4.

[72] Pismo Lava XIII. caru Franji Josipu, Vatikan 2. svibnja 1887. U: Friedrich ENGEL-JANOSSI, n.dj., 313.

Ohrabren navedenim pismima kreće u odlučan boj protiv, narodnih staroslavenskih inovacija i zlouporaba u liturgiji. Različite su bile reakcije svećenika na biskupove odluke. Najveći dio slavenskog svećenstva (Hrvati, Slovenci, Česi, Moravci) smatrao je da se ne radi o bitnim dogmatsko-vjerskim stvarima nego o disciplinsko pastoralnim pa je unatoč upozorenjima nastavio s dotadašnjom praksom. Bili su uvjereni kako je važnije ne odbiti vjernike od Crkve nego se strogo držati biskupovih odluka. Drugi, dio slavenskog svećenstva, radi se o pojedinačnim slučajevima, čas se priklanjao biskupovim dekretima da se ne bi zamjerio biskupu, čas je odstupao od tih dekreta da ne bi izazvao nemir kod vjernika. Talijansko-talijanaški krug svećenika došao je na svoje: dosljedno je provodio uvođenje latinskog u liturgiji. Najveći dio njih zbog toga što nije znao ni riječi hrvatskog jezika.

Za uvođenje liturgijskih inovacija zbog toga što je neke obrede i dijelove mise obavljao na hrvatskom jeziku optužen je tarski župnik Josip Koraca. Delegacija župljana, što je i kasnije često korišteno, odlazi kod biskupa i uvjerava ga: *"Naš slovinski jezik bijaše od starine službeni jezik u našoj crkvi i tako mora da bude i po napred"*.[73] Biskup ih otpušta riječima: *"Vi držite s vašim župnikom vi ste od njega poslani ja imam svoje svidoke. Ajte, ajte. Ste otpušteni"*.[74] Biskupova konstacija da su poslani od župnika može biti točna, jer u crkvenoj praksi često su klerci, strahujući od mogućih disciplinskih mjera, usmjeravali laike koji su bili glasnogovornici njihovih želja i stavova.

Duga je lista onih koji su se našli pod udarom zabrane "liturgijskih inovacija". Da je stvar prerasla crkvene okvire i izlila se u nacionalno-političku maticu pokazuje velika pozornost koju tom pitanju posvećuju vodeći talijanski i hrvatski politički listovi "L`Istria" i "Naša sloga"[75] Jasno svaki sa svojim dijametralno-oprečnim viđenjem jezično-liturgijske problematike. I dok je za "L`Istriu" u Premanturi oduvijek bio običaj da se "sveti obredi" vrše na latinskom jeziku što su jasno potvrdile i više crkvene vlasti *"u najnovije vrijeme župe-upravitelj Fran Krušnik, unatoč protivljenju većine, uvodi hrvatsku liturgiju"*,[76] "Naša sloga" se pita koja je to većina *" jer ovdje o Talijanih – osim kakova šarenjaka nemože biti govora"*,[77] te dokazuje starost povlastica za staroslavensku liturgiju i njihovu utemeljenost u papinskim odobrenjima. "L`Istria" pak ponavlja: prakticiranje slavenske liturgije zapravo je "klerikalna pobuna" ("il ribellione clericale"),[78] a "Naša sloga" drži kako *"nije protiv zakona svete crkve ako se služimo u crkvi starim povlasticama i svojim pravom"*.[79]

[73] "Naša sloga", 23. lipnja 1887., 3

[74] Isto.

[75] Razna godišta "L`Istria" i "Naša sloga"

[76] "L`Istria", 12. siječnja 1889., 2-3.

[77] "Naša sloga", 17. siječnja 1889., 3.

[78] "L`Istria", 5. prosinca 1891., 3.

[79] "Naša sloga", 17. siječnja 1889., 3.

Ponekad su stvari dobivale dramatične tragikomične dimenzije. Na blagdan sv. Marka (25. travnja) u mnogim su se istarskim župama održavale procesije s molitvama za dobar urod ljetine. U Vižinadi je takva procesija išla od župne crkve do Majke Božje u polju (2,5 km). Kad je župnik Pellerin počeo pjevati na talijanskom i požurivati narod ovi su napustili procesiju pa se Pellerin s najužom pratnjom vratio u Vižinadu.[80] Zbivanja u crkvi Majke Božje na Tromeđi (Tre Confini) – (kao što i sam naziv kaže crkva se nalazila na tromeđi župa Svetvinčenat i kapelanija Juršići i Šajini) u proljeće 1895. samo je još jedna potvrda kako su i popovi samo ljudi podložni sitnim zadjevicama i tjeranju maka na konac kad su u pitanju njihova prava. Prema ustaljenoj praksi trećeg dana proljetnih kvatra[81] iz triju sopmenutih sela dolazili su vjernici predvođeni župnikom u spomenutu crkvu pomoliti se Bogu. Te godine prvi su došli vjernici iz Juršića. Nakon izrečenih molitava kapelan Velikanje počeo je misu. U trenutku kad se pjevalo "Jaganjče Božji" (Agnus Dei) u crkvu je upao svetvinčentski pop Corenica. Izritiran hrvatskim pjevanjem ljutito je u sakristiji počeo vikati i lupati po ormaru, a potom je krenuo šetati kroz crkvu i vikati prema popu Velikanji. Destrigaj se! Destrigaj se! (Makni se!) Tko ti je dao dozvolu da mašiš? Zbunjeni Velikanje morao je prekinuti misu.[82] "Latinska finoća" popa Corenike izrodila se u vulgarnost i primitivizam, a nagla narav hajdučkog popa Velikanje pokazala je da zna biti popustljiva i samozatajna.

S vremenom je i sam biskup uvidio potrebu razbijanja muka i praznine između sebe i hrvatskih vjernika što je i po njegovom priznanju bila posljedica nedostatka pastoralne prakse. Početkom listopada 1896. za vrijeme kanonske vizitacije motovunskom dekanatu propovjedao je hrvatski, a u samom Motovunu vjeronaučnu djecu ispitivao je na hrvatskom jeziku.[83] Sredinom listopada iste godine u Vižinadi je održana krizma: biskup je propovijed održao na talijanskom i na hrvatskom jeziku. Šačica domaćih Talijana i talijanaša nije oprostila biskupu upotrebu mrskog slavenskog jezika pa su dok je biskup napuštao crkvu vikali: "Morte ai Croati ... merda per i Croati (Smrt Hrvatima, drek za Hrvate). Petorica krivaca su otkrivena i svaki je kažnjen globom od 5 forina zbog narušavanja javnog reda.[84]

Prvo razdoblje pritiska na narodni jezik u liturgiji koje je za pravnu osnovicu imalo već spominjano pismo biskupa goričke metropolije o zabrani bilo kakvih inovacija završava 1897., jer već sljedeće godine iz Vatikana stiže pismo "Zbora za svete obrede" upućeno biskupima goričke, zadarske i zagrebačke nadbiskupije koje je i porečkom biskupu dalo šire ovlasti u mjerama protiv staroslavenskog i glagoljice, a i uvjerilo ga u opravdanost

[80] Isto, 17. siječnja 1895., 3.

[81] Vrijeme trodevnog posta i molitve u jednom tjednu (srijeda, petak, subota), četiri puta godišnje: proljeće, ljeto, jesen, zima. Od latinskog naziva quattnor tempora nastao hrvatski termin kvatre.

[82] "Naša sloga", 20. svibnja 1895., 2-3

[83] Isto, 1.listopad 1896., 3.; 22. listopada 1896., 3.

[84] DAP, F.C.-k.k.p. Poreč (1898.), kut: 60; 401c. J/9. Sudska presuda protiv izazivača nerede u Vižinadi od 15. travnja 1898.

tih mjera. Na kraju tog prvog razdoblja stoji slučaj Vrbka. Josip Vrbka, rođen u Skrbey u Moravskoj, po završetku studija teologije u Centralnom bogoslovnom sjemeništu u Gorici zaređen je 1890. za svećenika porečko-pulske biskupije. Kao mladomisnik imenovan je kapelanom u Šainima – župa Barban (vodnjanski dekanat).

Staru praksu čitanja poslanice i evanđelja na hrvatskom jeziku te pjevanja nekih dijelova mise također na hrvatskom Vrbka je na zahtjev vjernika obnovio, zbog čega ga je biskup Flapp suspendirao.[85] Vjerojatno je kažnjavajući mladog kapelana biskup Flapp želio poslati upozorenje i drugim svećenicima što ih čeka ako se ne budu strogo pridržavali njegovih odluka. Suspenzija od svećeničke službe značila je uskraćivanje svih prihoda što ih je ta služba nosila pa se Vrbka praktički našao na ulici. Položaj mu je olakšala nekolicina domoljuba prikupivši kao pomoć 14 kruna, pa im je Vrbka poslao "Javnu zahvalu" preko "Naše sloge"[86]. Suspendiranog Vrbku primio je u svoju biskupiju tršćansko-koparski biskup msgr. Andrija Šterk. Za tršćanske liberale bio je to očigledan dokaz biskupove potpore nacionalnoj agitaciji hrvatskog svećenstva.[87] A porečka L' Istria u svezi Vrbkine inkardinacije u tršćansko-koparsku biskupiju ističe: *"Nacionalna borba sa slavenske strane ostala je živa, i u načelu hrane je svećenici koji osim časnog, ali ograničenog broja, više od služenja Bogu i vjeri, služe slavenskim političkim interesima i strastima i više se podvrgavaju slavenskim političkim društvima nego crkvenim propisima".*[88]

"Pismo o upotrebi slavenskog jezika u svetoj liturgiji" poslano 5. prosinca 1989. iz tajništva Kongregacije za svete obrede "nadbiskupima, biskupima i ordinarijima crkvenih pokrajina Gorice, Zadra i Zagreba" posljedica je vanjskih (političkih) pritisaka da se jezično – liturgijsko pitanje kao generator međunacionalnih trzavica konačno riješi. Međutim, ne samo da nije ostvarilo željeni cilj nego se, barem što se tiče porečko-pulske biskupije, stvar toliko zaoštrila da se može govoriti o općem, ponekad i doslovno, jezično-liturgijskom metežu.

U 14 točaka Pismo dotiče sva bitna pitanja koja se tiču jezika i obrednika (knjiga) u liturgiji. Za našu problematiku najznačajnije je istaknuti da pravo na staroslavensku liturgiju imaju one župe koje mogu dokazati da se u njima bez prekida posljednjih trideset godina glagoljalo, povlastice su dodijeljene pojedinim crkvama a ne pojedincima osobno. U crkvama gdje je praksa pjevati poslanicu i evanđelje na narodnom jeziku prethodno treba pročitati i poslanicu i evanđelje na latinskom jeziku. Biskupi se pozivaju da sačine popis župa koje na temelju pisanih dokumenata ili svjedočanstva mogu dokazati pravo na slavensko bogoslužje.[89]

---

85 Prema F. BELAJU, n. dj., 343. suspenzija je mjera *"kojom se duhovniku zabranjuje izvršavati crkvenu* vlast i služiti se pravima koja mu pripadaju kao duhovniku".

86 "Naša sloga", 23. rujan 1897., 4.

87 G. VALDEVIT, n.dj., 180-181.

88 "L`Istria", 27. kolovoza 1989., 3.

89 *Folium dioeceseos Parentino-Polensis,* mense Septembri 1898., 129-133.

Biskup Flapp je požurio s objavljivanjem Pisma u " Folium dioecesanumu " službenom glasilu Biskupije uz napomenu da na temelju pisma porečko-pulskog biskupa Petcanija goričkom nadbiskupu od 24.ožujka 1857. *"... u našoj biskupiji, koja je inače dosta otvorena, nema nijedna crkva u kojoj bi ovaj običaj važio tj. u kojoj bi pred 30 godina zaista bio u upotrebi staroslavenski jezik u svetoj liturgiji, pa zato nijedna od naših crkava ni u ovom trenutku ne može dobiti odobrenje za taj obred ".*[90] U pismu biskupa Peteonija stoji da u čitavoj njegovoj biskupiji nigdje nema staroslavenskog jezika i glagoljskih slova u liturgiji. Biskupova tvrdnja djelomično je točna. Naime, zato što župnici nisu znali staroslavenski i glagoljicu u mnogim su se župama, neki dijelovi mise (Kyrie eleison, Gloria, Credo, Sanctus, Agnus Dei) pjevali na hrvatskom, a iz šćaveta, lekcionara na narodnom jeziku u čakavsko-ikavskom izgovoru, čitala se poslanica i evanđelje. V. Spinčić ispravno primjećuje kako narod nije izgubio pravo na staroslavensku liturgiju zato što svećenici nisu znali staroslavenski pa su počeli upotrebljavati ili hrvatski ili latinski.[91]

U kratkom vremenu između 8. i 30. prosinca poslano je u Rim Sv. Ocu Piju X. 19 molbi u kojima se dokazivala opravdanost staroslavenske liturgije u sljedećim župama:

1. Rakotole
2. Bačva
3. Sv. Ivan od Šterne
4. Kaldir
5. Muntrilj
6. Karojba
7. Sv. Nedelja
8. Novaki
9. Kaštelir
10. Višnjan (motovunski dekanat)
11. Ližnjan
12. Premantura
13. Pomer
14. Valtura
15. Medulin (pulski dekanat)
16. Tar
17. Funtana
18. Nova Vas
19. Bačva (porečki dekanat)

Pozivajući se na Flappovu izjavu od 20. rujna 1898. kako u njegovoj biskupiji nema nijedne crkve u kojoj se posljednjih trideset godina slavila staroslavenska liturgija, Kongregacija za obrede odgovara: *"Spomenute crkve nemaju pravo na papinu povlasticu staroslavenskog jezika u liturgiji kako je propisano dekretom same Svete Kongregacije od 5. kolovoza 1898. br. 1., te molitelji moraju slušati odluke mnogopoštovanog porečko-pulskog biskupa".*[92] Uz integralni tekst Kongregacijina odgovora Flapp je hladno dodao rečenicu: *"Zato neka se časni svećenici pobrinu da se sa sadržajem ovog spisa detaljno upoznaju oni na koje se odnosi".*[93]

Ni kasnije molbe vjernika porečko-pulske biskupije upućene izravno Sv. Ocu nisu dale rezultata. Da stvar bude gora msgr. Flapp je zabranio i korištenje rimskih obrednika na

[90] Isto, 134.

[91] Vjekoslav SPINČIĆ n.dj., 12.

[92] Folium ... n.dj., mense Majo 1899., 66.

[93] Isto.

hrvatskom jeziku odobren od pape Urbana VIII. daleke 1640., a koji je sadržavao potrebne molitve prilikom krštenja, ženidbe, sprovoda, blagoslova kuća, blagoslova žena poslije poroda itd.[94]

"Pismo o upotrebi staroslavenskog jezika u liturgiji" Kongregacije za svete obrede od 5. kolovoza 1898. i dekret "Acres de liturgico" iste kongregacije iz 1906., koji je zapravo samo pooštrio mjere Pisma, bile su nova pravna osnovica, kanonisti Flappu dovoljna, za novi, još jači udar po staroslavenskoj liturgiji u drugom razdoblju (1887. – 1912.) njegova obračuna s istom.

Kao i u prvom razdoblju (1887. – 1897.) slijedili su liturgijski sporovi i neredi. Nisku tih sporova od onog u Rovinjskom selu (1898.) do onog u Ližnjanu (1911.) je dugačka. Scenarij je svugdje manje više isti: mladi svećenici odgojeni u talijanskom duhu u koparskom konviktu dolaze s jasnim odredbama svog ordinarija u pretežno hrvatske župe u kojima se ustalila praksa dijeljenja sakramenata i blagoslova, čitanja evanđelja i pjevanja nekih dijelova mise na hrvatskom jeziku. Ako ovome dodamo da su neki slabo, a drugi nikako, poznavali hrvatski jezik postaje jasno zašto su prešli na latinsku liturgiju. Obično je slijedila reakcija hrvatskih vjernika osjetljivih na narodni jezik kao dio identiteta i tradicije, pa je znalo doći do mučnih prepirki a ponekad, istina rijetko, i do ometanja te prekida liturgijskih slavlja. Tako u župi Kaštelir (motovunski dekanat) *"neke osobe pripadnici hrvatske stranke nezadovoljni odvijanjem obreda na latinskom jeziku demonstrativno su vičići napustili procesiju na blagdan Tijelova"*.[95]

Na drugoj pak strani hrvatski svećenici odgojeni u tradiciji Dobrilina narodnjaštva nastavljali su, bez obzira na biskupske dekrete, s upotrebom hrvatskog u liturgiji. Zbog toga su često imali posla s biskupom, ali i sa šačicom župljana Talijana. Rijetko je koji župnik zbog slavenske liturgije imao toliko neprilika kao dugogodišnji višnjanski župnik Šime Močibob. Optuživan kod crkvenih i kod civilnih vlasti nije se dao omesti. Na Veliki četvrtak 1900. godine skupina Talijana stvorila je takvu buku da je morao prekinuti započete obrede.[96]

Problem je bio u tome što su hrvatski vjernici, svećenici i političari smatrali narodni jezik u liturgiji dijelom stečenih prava, dakle normalnom i pravno utemeljenom liturgijskom praksom, dok je talijanska strana tvrdila kako se radi o samovoljnom narušavanju latiniteta Crkve koji svakako treba ponovno uspostaviti. Kako je i za Hrvate i za Talijane pitanje jezika u liturgiji imalo šire nacionalno značenje, to će borba za njeno očuvanje, odnosno potiskivanje, nositi naboj nacionalne borbe. Dok je za Hrvate borba za glagoljicu značila obranu nacionalnog identiteta, za Talijane je njeno zatiranje značilo dokazivanje istinitosti teze o apsolutnom talijanskom karakteru Istre.

---

94 V. SPINČIĆ, n. dj., 27-31.

95 DAP, F.C.k.-k.p. Poreč (1909.), kut: 107; fosc. J/1. Pismo gradskog poglavarstva Kaštelira Carsko-kraljevskom kotarskom poglavarstvu od 26. lipnja 1909.

96 "Naša sloga", 15. svibnja 1900., 3.

Godine 1905. preko 500 svećenika zagrebačke, zadarske, goričke i sarajevske nadbiskupije uputilo je molbu Sv. Ocu Piju X. za očuvanje staroslavenske liturgije. U molbi se ističe kako je

1. staroslavenska liturgija pravo čitavog naroda a ne pojedine crkve
2. da se narod njome može služiti bez ikakvog ograničenja i
3. da Ritual i Epistolar hrvatskog jezika i nadalje ostane u upotrebi.

Zanimljivo je kako među potpisnicima nema nijednog svećenika iz porečko-pulske biskupije što se može protumačiti i strahom od biskupovih mjera protiv potpisnika.[97]

Posljednji incident za Flappova biskupovanja, a u kojem se zorno zrcali istarski jezično-liturgijski spor, dogodio se u Ližnjanu za vrijeme krizme. Kad je procesija krenula iz župne kuće prema crkvi pjevači su počeli pjevati hrvatske pobožne pjesme, biskupovo upozorenje da ne smiju pjevati hrvatski nije ih puno diralo pa su nastavili s pjevanjem. U crkvi je biskup pred izloženim Svetootajstvom otpjevao na latinskom *Tantum ergo sacramentum* ("Divnoj dakle tajni ovoj") nakon čega je zbor istu pjesmu otpjevao na hrvatskom. Za jednog Flappa to je bilo previše, počeo je prijetiti pjevačima da će ih tužiti a župnike suspendirati.[98]

Omnibus dvotjednik liberalne orijentacije koji je izlazio u Puli 1904. – 1912. malo pretjerano ocjenjuje Flappa kao biskupa: *"Nikad nismo imali prilike da kažemo koju dobru o mons. Flappu. Progonjenje hrvatskog jezika iz crkve, zapostavljanje hrvatskih svećenika pred talijanskim i renegatima to su dvije najljepše Flappove vrline".*[99]

Flappov nasljednik Trifun Pederzzolli pokazao je više tolerancije prema hrvatskim svećenicima i njihovim liturgijskim posebnostima.

Nakon završetka rata Istra dolazi pod Italiju. Talijanska vlast shvatila je dolazak u Istru kao posljednju priliku da se jednom zauvijek riješi slavensko pitanje, a to nije išlo bez negiranja i zatiranja svega hrvatskog. U tom kontekstu trebalo je potpuno eliminirati i glagoljicu i staroslavensku liturgiju.

5. NEDOREČENOST KATOLIČKOG AKTIVIZMA

Za razliku od tršćansko-koparske biskupije gdje je u vrijeme biskupa Franje Nagla (1902.-1909.) organizirani nastup katolika i na političkom i na socijalnom planu zauzimao vidljivo mjesto, u porečko-pulskoj biskupiji više se radilo o pojedinačnim pokušajima bez dubljeg traga u istarskoj stvarnosti.

97 BAP, Pismo nadbiskupa i biskupa crkvenih pokrajina Zagreba, Gorice, Zadra, Sarajeva iz 1905., Liturgia slova 1893 – 1905. b.o.

98 "Naša sloga", 5. listopada 1911., 2; 12. listopada 1911., 2.

99 BAP, *Omnibus*, 20. siječnja 1908., 1. b.o.

Šišanske župe – upravitelj Valerijan Monti osnovao je u svojoj župi seosku blagajnu (cassa rurale), a na poticaj umirovljenog rovinjskog župnika don Bernarda Maluse organizirao također u Šišanu, poljoprivrednu zadrugu (consorzio di agricoltori). Blagajna (posujilnica) u Šišanu bila je prva talijanska katolička posujilnica u biskupiji. Njenom otvaranju bio je nazočan pulski gradonačelink Ludovico Rizzi, brojni politički uglednici i mnoštvo običnog svijeta. Posujilnice su imale za cilj ne samo olakšati socijalno-ekonomski položaj svojih članova nego i *"boriti se protiv socijalizma koji želi razoriti osjećaje koje narod ima prema obitelji, domovini i naciji"*.[100] Iako hrvatska strana kvalificira Montija kao *"našeg narodnog protivnika"* priznaje ga za dobroga i vrijednog svećenika jer se brine ne samo za vječno nego i vremenito spasenje svojih vjernika.[101]

Očekivanja da će posujilnica potaći gospodarski razvitak Šišana i riješiti posebno aktualno pitanje opskrbe vodom, u čemu se očekivala pomoć talijanskog kapitala, a što je trebalo biti dokaz talijanske superiornosti u odnosu na Hrvate, izjalovila su se. Dokaz da Montijeva inicijativa nije imala neke šire podrške je i to što nakon njigovog odlaska u tršćansko-koparsku biskupiju zamire rad posujilnice.

U trenutku dolaska već spomenutog A. Zanettija u Pulu 1903. u pulskom je arsenalu radilo nekoliko tisuća radnika. Bio je to većinom seljački svijet iz pulske okolice koji će dobrim dijelom pasti pod utjecaj socijalističke promidžbe. Već za prvih mjeseci boravka u Puli, posjetio je Zanettija radnik Antonio Nardini koji ga je zamolio da se posveti organiziranju i podučavanju pulskih radnika. Nakon dobro obavljenih priprema u Puli je 1904. osnovano "Katoličko radničko udruženje" (Circolo operai cattolico) sa ženskom selekcijom. Upis radnika u katolički "Circolo" bio je prilično dobar, pa je za potrebe "Circola" u centru grada iznajmljena velika prostorija. Tako su stvorene pretpostavke za organiziranje predavanja o enciklikama "Rerum novarum" i "Humanus genus". U skladu s tematikom enciklika predavači su govorili o katoličkom shvaćanju rješavanja socijalnog pitanja te o "prividnim prijateljima" radnika: masonima, liberalima, socijalistima, anarhistima, komunistima.

Liberale i socijaliste realno prisutne u istarskotalijanskoj sredini povezivale su, prema pisanju liberalnog "Giornaletto di Pola", mnoge stvari, *"a na poseban način mržnja prema vjeri i popovima"*.[102] Za boravka u Torinu 1905. razgovarao je Zanetti s poglavarom salezijanaca don Ruanom radi dolaska salezijanaca u Pulu. No, tome se suprostavila pokrajinska uprava, uglavnom u rukama liberala, jer je u dolasku salezijanaca vidjela protivnike svome liberalnom konceptu odgojno-obrazovnog rada. Godine 1903. Zanetti preonosi tiskaru i katolički tjednik "L'Avvenire" iz Trsta u Pulu. Na stranicama "L'Avvenirea" razvija živu propagandu protiv izrazito protukatoličkih nastupa pulskih liberala i socijalista

[100] Pietro ZOVATTO, Cattolici e cattolicesimo in Istria tra '800 e '900, *Istria religiosa br. 19.*, Centro studi storico religiosi Friuli, Venezia-Giulia, Trieste 1989., 37-38.

[101] "Naša sloga", 11. kolovoza 1898., 3.

[102] "Giornaletto di Pola", 10. lipnja 1907., 1.

koji su njega osobno pozivali da se okani socijalnog rada i posveti svojim svećeničkim dužnostima u Crkvi. No, Zanetti se nije obazirao na optužbe nego je proširivao svoju aktivnost. Brojni pothvati tražili su i financijsku podršku što, čini se Zanetti nije uspijevao osigurati. U ozbiljne dugove zapao je kada su štediše "Radničke blagajne u Puli" počele tražiti svoje pologe. Budući da je pologe vjerojatno usmjeravao za druge pothvate, Zanetti se našao pred složenim problemom kako osigurati povrat pologa. Razni pokušaji traženja pomoći ostali su bez odjeka. Biskup Flapp nije pokazao puno volje da mu pomogne. U situaciji potpunog bankrota razočaran i iscrpljen Zanetti 1908. napušta Pulu i odlazi u Buenos Aires. S njegovim odlaskom propadaju i njegovi brojni započeti pothvati.

Istovremeno kada je Zanetti započinjao brojne pothvate, u Puli je isusovac Antonio Pavisich rođen u Splitu održao demokršćanske konferenacije. Prije dolaska u Pulu po svom socijalnom djelovanju bio je poznat u Trstu i Monzi. Konferencije u Puli, usprkos ometanjima liberala i socijalista bile su dobro posjećene.

Talijanske katoličke nepolitičke organizacije u Tršćansko-koparskoj biskupiji formirale su veliko udruženje "Federazione Triestino – Istriano". Konačni je cilj udruženja bio učiniti prezentnijim i transparentnijim crkveno-vjerske poduhvate na području biskupije. Koordinacija katoličkih nastupa činila se neophodnom pa su se "Federazione" priključile talijanske katoličke organizacije iz porečko-pulske biskupije. U smislu katoličke nazočnosti posebno znakovit bio je "Dan Federacije": svake godine u drugom istarskom mjestu trebalo je organizirati manifestaciju istarskih katolika na kojoj bi se progovorilo o problemima istarskih katolika, ali i pokazala snaga istarskog katolicizma.[103]

Godine 1906. takav dan organiziran je u Kopru, 1907.u Izoli, 1908.u Rovinju. U Rovinju su socijalisti liberali poduzeli niz provokativnih akcija kako bi omeli "klerikalni" skup. Čak je došlo do fizičkih razračunavanja među suprostavljenim stranama.

Agresivnost istarskih liberala i socijalista vjerojatno je izazvala spoznaja o istarskom katolicizmu sposobnom da u formi kršćanskog socijalog nauka izrazi svoj program. Na događaje u Rovinju reagirao je Ugo Mioni, poznati po nekima najpoznatiji, tršćanski katolički intelektualac.

"Stara je i dobro poznata činjenica: onda kada su se istarski svećenici, iz ljubavi ili pod pritiskom, uprezali u liberalna kola, sitni istarski plemići susretali su ih u žutim rukavicama, dodvoravali im se i podilazili im. Svećenike su smatrali svojim ljubimcima i naglašavali kako djeluju po Isusovom duhu. No kada se svećenik, svjestan svoga poslanja, koje očigledno nije išlo u prilog moćnicima ovoga svijeta, stavio na stranu određenu od Sv. Oca i sišao kao otac i brat među narod, onda su liberali počeli psovati i vikati na klerikalnu opasnost".[104]

Mioni je sažeto izrazio bit spora između katoličkog (kršćansko-socijalnog) i liberalnog koncepta na praktičnom planu. Liberalima vjera nije smetala ukoliko je ostajala u privat-

[103] P. ZOVATTO, *Cattolici e cattolicesimo, n.dj., 38.*

[104] "L'Unione", 24. svibnja 1914., 2.

noj sferi. Pravi problem nastaje kad se Crkva javlja kao relevantan društveni činitelj s jasnom nakanom da stvarnost oblikuje prema svojem učenju.

Mladenačka su društva kao najvitalniji dio Hrvatskog katoličkog pokreta u Istri (HKPI) u vrijeme punog zamaha Pokreta (1911. – 1914.) organizirana u 3 župe porečko-pulske biskupije: Valturi, Motovunskim Novakima i Fuškulinu. Izbijanjem rata 1914. prekinut je katolički akivizam poznat kao HKPI. Istina središte i žarište HKPI bilo je u Pazinštini, no organizacijsku mrežu počeo je uspostavljati i na jugu Istre – u porečko-pulskoj biskupiji.

ZAKLJUČAK

Cilj rada je prikazati kako je i koliko s jedne strane općedruštveni kontekst (nacionalni sporovi, politička situacija, idejna previranja, socijalno pitanje) utjecao na crkveno-vjerske prilike u porečko-pulskoj biskupiji u vrijeme biskupa Flappa (1885.-1912.), a s druge strane odčitati utjecaj crkveno-vjerskog čimbenika na društvena zbivanja.

Ton nacionalno-političkim zbivanjima u trećoj etapi središnje faze nacionalne integracije (1882.-1907.) a koja se vremenski gotovo potpuno poklapa s vremenom biskupa Flappa, dali su sve izravniji i izrazitiji sudari hrvatskog i talijanskog nacionalnog pokreta. Kako hrvatski nacionalni pokret, usmjeravan dobrim dijelom od strane svećenika, upravo u to vrijeme bilježi značajnije uspjehe i na području porečko-pulske biskupije, za talijansku je stranu "klerikalizam" hrvatskih i slovenskih svećenika bio neupitan. Pozivanje talijanskih liberala na svetost svećeničkog poziva i potrebu nemiješanja Crkve u politiku, što prihvaća i najveći dio njihovih sunarodnjaka iz klerčkih redova, imao je i te kakvu političku poruku: eliminirati hrvatsko svećenstvo iz nacionalno preporodnog gibanja značilo je eliminirati samo gibanje i olakšati proces talijanizacije. I dok je za talijanski dio klera bila razumljiva apolitičnost jer su borbu za talijanske nacionalne interese mogli mirno prepustiti građanskim političarima, hrvatski dio klera svijestan da Hrvati nemaju političke elite, sam je morao preuzeti ulogu te elite.

Ipak svećenički život bitno je bio određen ne bavljenjem "visokom " politikom nego svakodnevnim raznovrsnim radom od priprave za sakramente, dijeljenja sakramenata, držanja vjeronauka u školi i župi, posjeta bolesnicima, ispraćaja umrlih (sprovodi) do nedjeljnih misa, raznih blagoslova, vođenje župske administracije župskog gospodarstva, ili pak organiziranja radova na podizanju ili popravku sakralnih objekata. Često su bili u procjepu između visoko postavljenih mladenačkih ideala i sive svakodnevice opterećene materijalnom i duhovnom zapuštenošću njihovih vjernika, mučio ih je i osobni materijalni položaj (pravo na pristojno uzdržavanje – congrua sustentatio znalo je ostati samo na papiru) kao i biskupovo nerazumijevanje istarske stvarnosti.

Obični vjernici teško su se snalazili u situaciji nacionalno-političkih, idejnih i socijalnih potreba. Udaljavanje sve do napuštanja vjere i Crkve, primjetno među talijanskom in-

teligencijom još od 1848. počinje se krajem stoljeća primjećivati i među hrvatskom inteligencijom te i hrvatskim i talijanskim socijalno ugroženim slojevima: u prvom redu među radnicima, ali i među ribarima i seljacima. Zacijelo su na takav razvoj utjecali ne samo vanjski pritisci na Crkvu (liberali, masoni, socijalisti) nego i unutarcrkvene slabosti. Upozoravajući upravo na unutarcrkvenu prvenstveno jezično liturgijsku problematiku Matko Laginja je u otvorenom pismu biskupu Flappu 1893. pisao: *"... Jer zlo je da su u mnogom kraju Istre ovce bez pastira, ali gore će biti ako pastiri ostanu bez ovaca"*.[105]

[105] "Naša sloga", 13. travnja 1893., 3.